

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Yer Alan Değerler Kapsamında Yenisey Yazıtları'nın İncelenmesi*

The Examination of the Yenisei Inscriptions within the Scope of the Values Taught in Social Studies Course Curriculum**

Aygün YILDIZ, Yüksek Lisans öğrencisi.

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Trabzon/Türkiye.

aygunyildiz@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0003-1942-9424>

Kerem ÇOLAK, Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi.

Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Trabzon/Türkiye.

kcolak81@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1176-5047>

ISSN: 1303-880X

e-ISSN: 2667-7504

<http://ded.dem.org.tr>

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 03.03.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 15.11.2020

Yayın Tarihi / Published Date: 25.12.2020

Tr/En: Tr

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Atf/Citation: Yıldız, A. & Çolak, K. (2020). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler kapsamında Yenisey Yazıtları'nın incelenmesi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 18 (40), s.77-113.

<https://doi.org/10.34234/ded.698299>

* Bu çalışmanın bir kısmı Uluslararası 100. Yıl Eğitim Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

** A part of this study was presented as an oral presentation at the International 100th Year Education Symposium.

Öz: Binlerce yıllık Türk tarihinin ve köklü kültürünün en mühim ürünlerinden biri olan Yenisey Yazıtlarının, başta Türk ulusu olmak üzere, gelecekte yaşayacak olan nesillerin, aktarılması hedeflenen değerlere sahip bireyler olarak yetiştirilmeleri noktasında oldukça kapsamlı bir kaynak niteliği taşıdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, araştırmanın temel amacı, Yenisey Yazıtlarında bulunan ve değerler eğitimi kapsamında öğrencilerce içselleştirilmesi hedeflenen değer unsurlarını belirleyip, aynı zamanda 2018'de Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yayımlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (SBDÖP) bulunan on sekiz adet değer ile örtüşme durumunu ortaya çıkarmaktır. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği çalışmada “doküman incelemesi” kapsamında, Yenisey Yazıtlarında bulunan ifadeler “betimsel analiz” yoluyla çözümlenmiştir. Araştırmanın veri kaynağını “Eski Türk Yazıtları” ve “Sibirya'da Türk İzleri: Yenisey Yazıtları” adlı eserler oluşturmuş, söz konusu eserlerin ihtiva ettiği veriler ise Yenisey Yazıtları Analiz Formu adlı veri toplama aracı ile toplanmıştır. Araştırma sonucunda, Yenisey Yazıtlarında, Sosyal Bilgiler öğretim programında öğrencilere kazandırılmaya çalışılan on sekiz değerlerin birçoğuna yer verildiği görülmüştür. Bu bulgulara dayalı olarak, Yenisey Yazıtlarında yer alan değerlerin, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler ile kayda değer düzeyde örtüştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, Sosyal Bilgiler derslerindeki değerler eğitimi etkinliklerinde Yenisey Yazıtlarından yararlanılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yenisey Yazıtları, Sosyal Bilgiler, Değer, Değer eğitimi.

&

Abstract: Yenisei Inscriptions, one of the products of thousands of years of Turkish history and deep-rooted culture, is a fairly beneficial resource for the Turkish nation as well as for the generations that will be raised with the aimed values. Accordingly, the main purpose of this research is to determine value factors existing in Yenisei Inscriptions, which are aimed to be internalized by students within the scope of values education and also to find out the correspondence of social studies course to 18 values which are also included in the curriculum released by the Ministry of National Education in 2018. A qualitative research pattern is adopted in this research, the expressions in Yenisei Inscriptions are analysed through “descriptive analysis” within the scope of “document analysis” method. The result of the research indicates that many of 18 values in the curriculum of Social Studies, which aimed at students are mentioned in Yenisei Inscriptions. According to the results of the research, it can be

said that Yenisei Inscriptions can be utilized in activities of values education in social studies.

Keywords: Yenisei Inscriptions, Social studies, Value, Values education.

(The Extended Abstract is at the end of the article)

Giriş

Değerler eğitimi, bireye oldukça küçük yaşlarda kazandırılmaya başlanması gereken bir süreci temsil etmektedir. Eğitim alanında öğrencilere kazandırılması planlanan çok sayıda bilişsel hedeflerin yanı sıra vatansever olmak, dürüst davranmak, adil ve saygılı olmak gibi birçok duyuşsal hedefler mevcuttur ve bunlar toplumsal ilişkiler ile ilgili çeşitli bilgi, beceri ve değerleri içermektedir. Hiç şüphesiz bunların öğrencilere aktarılması noktasında en büyük sorumluluk sahibi odaklardan biri de öğretmenlerdir. Günümüz öğretmenlerinin ders işleme sırasındaki en büyük sorunlarından biri ise öğrencilere öğretim programındaki değerleri aktarmada zorluklar yaşamalarıdır (Tay, Durmaz ve Şanal, 2013). Değerleri öğrencilere benimsetmekte çeşitli yöntemler kullansalar da rahatlıkla ulaşabilecekleri birtakım materyalleri; edebi eserleri, tarihi objeleri veya mitolojik öyküler gibi öğrencilerin dikkatini çekebilme ihtimali yüksek olan ürünleri kullanmak, eğitimcilerde çeşitli nedenlerden dolayı pek uygun gelmemektedir (Ünlü ve Kaşıkaya, 2018). Bu nedenlerin başında kazanım sayılarının azaltılmasına rağmen müfredatın yoğunluğundan dolayı yetiştirilememe kaygısı, ders saatinin yetersiz kalması gösterilebilir. Bu olumsuzlukların üzerine, öğrenciye değer kazandırma sürecine -ezberci ve sürekli telkinlere dayalı, etkinlik temelli öğretimden uzak- esasici ve daimici yaklaşımlar da eklenince, karakterinin gelişmesinde devasa bir öneme sahip olan Sosyal Bilgiler dersi değerlerinin içselleştirilmesi, öğrenci tarafından aşılması güç bir sorun haline gelmektedir (Aktepe ve Yalçınkaya, 2016).

Yapılandırmacı öğretim yaklaşımında öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve beceriye dönük yeteneklerini kullanması esas olduğu için öğrenmenin özneliği oldukça ön plana çıkmaktadır. Buna istinaden her öğrencinin bireysel gelişimine yönelik öğretimin estetik, toplumsal ve bilimsel açılardan da değer taşımasına büyük önem verilmektedir (Özden, 2005, s. 38). Bu bağlamda Yenisey Yazıtları; toplumun değerlerini çeşitli yaşanmışlıklarla ve örnek olaylarla ihtiva etmesi bakımından, öğrencinin toplumsal ve evrensel değerleri içselleştirmesine zemin oluşturması yönüyle öne çıkmaktadır. Ek olarak Yenisey Yazıtları hakkında yapılan alanyazın taramasında Sosyal Bilgiler, eğitim bilimleri veya de-

ğerler eğitimi ile ilişkilendirilmiş akademik çalışmaların bulunmadığı, sayılan bu alanlarda daha çok Uygur ve Köktürk dönemi yazıtları ile ilgili çalışmaların gerçekleştirildiği görülmüştür. Tarih, Filoloji ve Edebiyat alanlarında yapılan çalışmalardan en önemlisi, Yenisey Yazıtları ile ilgili Türkiye'deki ilk metin yayımı olup, Hüseyin Namık Orkun'a ait 1938 ve 1940 tarihli (birleştirilmiş baskısı 1994 tarihli) çeviri ve anlamlandırma çalışmalarıdır. Yine Osman N. Tuna'nın (1957) kaleme aldığı "Bazı İmlâ Gelenekleri" adlı makalesinde Yenisey Yazıtları içerisindeki harflerin özellikleri incelenmiştir. Benzer şekilde Talat Tekin'in (1995) Eleğest I (E 10) yazıtı hakkında yayımladığı transkripsiyon çalışması da alanyazın açısından önem arz etmektedir. Tüm bunların dışında özellikle son on yılda bazı araştırmacıların kaleme aldıkları makaleler, Yenisey Yazıtları ile ilgili etimolojik, anlamlandırma ve tarihlendirme sorunlarının Edebiyat-Türkoloji bilimleri bazında ele alındığı çeşitli uğraşlar (Aydın, 2011a; Aydın, 2011b; Aydın, 2016; Sertkaya, 2011; Sertkaya, 2013; Şirin User, 2009a; Şirin User, 2009b; Şirin User, 2011), ilgili eserlerin öneminin ortaya konulması açısından oldukça önemli çalışmalardır. Görüldüğü gibi alanyazında Yenisey Yazıtları ile ilgili çalışmalar daha ziyade Tarih ve Edebiyat alanlarında yapılmış, Sosyal Bilgiler eğitimi alanıyla ilişkili olarak herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler eğitimi alanında yazıtlarla ilgili çalışmalar (Kardaş, 2015; Ustaoglu Çelik, 2016) yapılmış; ancak bunlarda Orhun Yazıtları konu edilmiş ve Orhun Yazıtlarında bulunan Sosyal Bilgiler değerlerine, birkaç değer ifadesi örneğiyle değinilmiştir. Türk kültürünün temel taşlarından biri olan Yenisey Yazıtlarının, yalnızca dilsel ve/veya tarihsel nitelikleri yönüyle değil, farklı alanların bakış açısı ile de ele alınması, çeşitli alanların da Türk kültürünün geçmişteki kodlarını gün yüzüne çıkaran böylesi bir eserden daha fazla istifade etmesini sağlayabilecektir.

Yenisey Yazıtları ifadesi, bugünkü Tuva ve Hakasya sınırları içerisinde ele geçmiş yazıtları tanımlamaktadır. İ.V. Kormuşin'in verdiği bilgilere göre, Yenisey Yazıtlarının büyük bir bölümü, yukarı Yenisey Vadisi'nde, doğuda Tuva'nın başkenti Kızıl'dan 60 km. uzaklıkta bulunan Sargal-Aksi'dan başlayarak, batıda Hemçik Irmağı yakınındaki Şançi bozkırlarına kadar 200 kilometrelik bir alanda toplanmaktadır (Kormuşin, 1997). Yenisey Yazıtlarının bulunma hikayesi ise Moldovyalı bir diplomat, yazar ve gezgin olan Nicolae Milescu'nun 1675 yılında Rus çarı Aleksî Mihayloviç'in elçisi olarak Çin imparatorunun sarayına giderken Yenisey Irmağı civarında bazı kaya yazıtlarını görmesi ve tasvir etmesi ile başlamıştır (Orkun, 1994). Yenisey Yazıtları, Türk runik alfabesinin çözülmesinin ardından, derli toplu ve bilimsel olarak ilk kez W. Radloff'un 1895

yılında St. Petersburg’da yayımladığı “Moğolistan’ın eski Türk yazıtları” adlı eserinde işlenmiş olup, buradaki yazıt sayısı 40’tır. Radloff’tan sonra Yenisey Yazıtları üzerine çalışma yapan araştırmacı D. D. Vasilyev’dir. Vasilyev, 1983 yılında Leningrad şehrinde yayımladığı “Yenisey Havzasındaki Türk Runik Anıtları” adlı eserinde, Yenisey Yazıtlarındaki 145 taşın envanter bilgilerine, harf çevrimli metinlerine, metin görüntülerine ve fotoğraflarına yer vermiştir.

Yenisey yazıtları Türk yazıtları içinde içerik bakımından en hacimli ve okunabilme açısından en açık yazıtlardandır. Wilhelm Thomsen yazıtlardaki harflerin daha ilkel olduğu düşüncesinden yola çıkarak Yenisey bölgesinde Yenisey Yazıtlarının, Köktürk Kağanlığı yazıtlarından dahi daha önce, 6 veya 7. yüzyılda yazıldığı görüşündedir. Ayrıca Thomsen, Uygurlardan (840) sonra da burada yazıtların oluşturulmuş olabileceği şeklinde ikinci bir tahminde de bulunmaktadır. (Ercilasun, 2008, s. 129). Wilhelm Radloff’a göre ise yazıtlar 7. yüzyılın sonu ile 8. yüzyılın başında dikilmiştir. Benzer şekilde H. N. Orkun ile Ahmet Çağferoğlu da yazıtların Köktürk Kağanlığı yazıtlarından önce yazılmış olduğu görüşündedirler (Serin, 2012, s. 4).

Sosyal Bilgiler eğitimi, öğrencilere kültür kazandırma işlevini yerine getiren en mühim kaynakların başında gelmektedir. Sosyal Bilgiler dersleriyle öğrencilere aktarılması planlanan değerler de şüphesiz ki kültür kazandırma sürecinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Sosyal Bilgiler dersine yüklenen bir sorumluluk olarak bu aktarımın önemini işleyen bazı çalışmalarda, değerler eğitiminin sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla verilmesinin oldukça başarılı sonuçlar getirebilmesine karşılık fazla rağbet görmediği bulgusuna ulaşılmıştır (Yıldırım ve Çalışkan, 2017). Keza Berkant, Efendioğlu ve Sürmeli’nin (2014) çalışmasında bu sorunun öğretmenler tarafından da farkına varılmış olmasına karşın ilgili makamlarca ve program geliştiricilerce kayda değer bir gayretin olmadığı şeklinde görüşler elde edilmiştir. Ayrıca, Türkiye’deki eğitim kurumlarında yeterli oranda sisteme entegre olmuş bir değerler eğitimi ekolünün bulunmadığı, bu hususta öğretmenlere yönelik etkili bir hizmet içi eğitim çalışmasının da yürütülmediği, değerler eğitime yönelik faydalanılabilecek kaynakların oldukça sınırlı düzeyde olduğu ve Sosyal Bilgiler dersi gibi eldeki kaynakların da kaliteli bir yöntemle değerler eğitiminde kullanılmadığı şeklinde sorunlar dile getirilmiştir (Keskin, 2008).

Hüseyin Namık Orkun (1994) ve Muharrem Ergin (2009) gibi bazı akademisyenlere göre Moğolistan’daki büyük Türk kağanlığı yazıtlarından bile daha önce yazıldıkları iddia edilen Yenisey Yazıtları, Türk ulusu için günümüzde dahi

geçerli olan değer unsurlarına temas etmesi ve topluma öğüt verici içerik barındıran bir değer hazinesi olmasından dolayı, okullarda değer eğitiminin gerçekleştirilmesinde kullanılabilecek kaynaklardan biri durumundadır. Bu nedenle Türk kültürünün binlerce yıllık geçmişinin bir ögesi olan Yenisey Yazıtlarının, 2018 SBDÖP'nin içerdiği değerler bağlamında ele alınması, kültür aktarımı noktasında Sosyal Bilgiler dersleri bünyesinde gerçekleştirilecek etkinliklerde kullanılabilme potansiyeline de ışık tutacaktır. Bunun ötesinde edebi ürünler kabildinden, bu tarz eserlerin yalnızca Sosyal Bilgiler eğitimi alanında değil diğer branşlarda da kullanılabileceğine dair bir örnek teşkil edecektir. Topluma karşı sorumluluk duygusu güden aydın bir yurttaş yetiştirmek amacıyla, bu önemli eseri irdelemenin ve öğrencilere modern değerleri kendi tarihleri üzerinden daha kolay ve anlaşılır bir üslup ile kazandırmanın, günümüz ders kitaplarının ve öğretim programlarının amaçladığı değer aktarımına oldukça fazla katkıları olacaktır. Sonuç olarak yukarıda sunulan önermeler ve sözü edilen gerekçelerden hareketle bu araştırmanın amacı, Yenisey Yazıtlarının 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler üzerinden incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Yenisey Yazıtlarında 2018 SBDÖP'nin öğrencilere kazandırmayı hedeflediği değerler mevcut mudur?
2. Sosyal Bilgiler dersi ile Yenisey Yazıtlarının değer içeriği bakımından örtüşme durumu nedir?

Yöntem

Nitel araştırma yaklaşımının benimsendiği bu çalışmada, Yenisey Yazıtlarında bulunan runik harfler ile yazılmış metinler ve anlamlandırılmış halleri “doküman incelemesi” yöntemi ile incelenmiştir. Nitel araştırma, olguları veya olayları kendi ortamı içerisinde gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alıp, sosyal olgulara bağlı olarak buldukları yapı kapsamında araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu yaklaşımın yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi; Karasar (2008, s. 183), tarafından belgesel tarama olarak adlandırılmakta ve geçmişteki olgularla ilgili resim, film vb. yapıtları, yayınlanmış kitap, dergi vb. birtakım yazılı materyalleri analiz etmek için kullanılan bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Araştırma yöntemleri alanında yazılan bazı kitaplarda doküman analizi veya incelemesi, bir yöntem olarak belirtilirken bazılarında ise gözlem, mülakat veya anket gibi veri toplama tekniklerinden biri olarak belirtilmiştir. Bununla ilgili olarak Mayring (2011)

doküman incelemesinin, doğrudan nitel araştırma yöntemlerinden biri olduğuna dikkat çekerken Punch (2005) ise kimi araştırmacıların tümüyle belgesel verilere dayanarak dokümanlar üzerinden araştırmayı gerçekleştirdiklerini; buna karşılık kimilerinin ise bu verileri gözlem ve görüşme verileriyle birlikte kullandığını ifade etmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak geliştirilen Yenisey Yazıtları Analiz Formu kullanılmıştır. Bu form beş başlıktan oluşmaktadır:

- “Yazıt/satır” başlığında değer ifadesinin bulunduğu yazıt ve bu yazıtın hangi satır(lar)ında ilgili ifadenin geçtiği bilgisine;
- “İçerdiği SBDÖP değeri” başlığında yazıtlarda geçen ifadenin 2018 SB-DÖP’de karşılık geldiği değer bilgisine;
- “Değer tanımlaması” başlığında öğretim programındaki değere ait tanım bilgisine;
- “Orijinal metin örneği” başlığında yazıtlarda geçen ifadenin orijinal haline;
- “Orijinal metnin günümüz Türkçesindeki karşılığı” başlığında ise yazıtlarda geçen ifadenin bugün kullanılan Türkçedeki karşılığına yer verilmiştir.

Yenisey Yazıtları Analiz Formu’nun sonuna, uzmanların forma dair görüşlerini ifadeleri etmeleri için “uygun”, “uygun değil” ve “düzeltilmeli” seçenekleri eklenmiştir. Ayrıca “uygun değil”i ve “düzeltilmeli”yi seçmeleri halinde uzmanların önerilerini ifade edebilecekleri şekilde ikinci bir form hazırlanmıştır. İlk olarak farklı eserlerdeki değer tespitine yönelik Albayrak (2017) tarafından ana şablonu hazırlanan ve tarafımızca konuya uygun bir şekilde uyarlanarak yeniden geliştirilen Yenisey Yazıtları Uzman Değerlendirme Formu ise eski Türk yazıtları ile ilgili eserleri bulunan bir profesör doktora, Sosyal Bilgiler ve değerler eğitimi ile ilgili çalışmaları bulunan bir profesör doktora ve yine Moğolistan’daki eski Türk yazıtları ile ilgili çalışmaları bulunan bir doktor öğretim üyesine gönderilmiştir. Bu yolla söz konusu uzmanlardan çalışma kapsamında yapılan çözümlemenin yanı sıra değer tanımlamalarının da uygunluk durumlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Burada ifade edilen değer tanımlamaları, bulgular başlığı altında her bir değer veya değerler alt başlığında açıklanmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin toplanmasını sağlayan temel dokümanlar olarak, Orkun'un (1994) "Eski Türk Yazıtları" ve Aydın'ın (2019) "Sibirya'da Türk İzleri: Yenisey Yazıtları" adlı kitaplar kullanılmıştır. Bu kitaplar üzerinden yapılan analiz kapsamında, MEB bünyesindeki uzman komisyonca hazırlanan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler listesi kullanılmış ve yazıtlardaki değer unsurlarını belirleme aşamasında bu değerlerin dışına çıkılmamıştır. Sosyal Bilgiler dersi değerlerine rastlanıldığı için analiz kapsamına dahil edilen ve Yenisey Yazıtları içerisinde mevcut bulunup uzmanlarca adlandırılmış olan 69 adet yazılı taş Tablo 1'de gösterilmiştir.

Orkun'un (1994) "Eski Türk Yazıtları III" adlı eserinde yazdığı "Yenisey Yazıtları" bölümündeki transkripsiyonlarda kullandığı yazıt numaraları baz alınarak belirtilen yazıt kodları, bahsi geçen değer geçtiği satırlar ve frekansları ise Tablo 2'de gösterilmiştir. Örneğin, "E-10: 7" ifadesinde "E-10" yazıt kodunu ifade ederken, "7" ise satırı ifade etmektedir.

Tablo 1: 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki Değerleri Barındıran Yazıtlar

E-1. Uyük Tarlak	E-17. Çaa-Höl V	E-37. Tuba III	E-56. Malinovka	E-98. Uybat VI
E-2. Uyük-Arjan	E-18. Çaa-Höl VI	E-39. Kara-Yüs I	E-59. Herbis-Baarı	E-100. Bayan-Kol
E-3. Uyük-Turan	E-19. Çaa-Höl VII	E-41. Hemçik-Ç.	E-60. Sargal-Aksı	E-106. Çerbi
E-5. Barık I	E-21. Çaa-Höl IX	E-42. Bay-Bulun I	E-61. Suglug	E-108. Uyük-O-orza.
E-6. Barık II	E-22. Çaa-Höl X	E-43. Kızıl-Çıraa	E-62. Kanmıldıg	E-109. Uyük-O. II
E-7. Barık III	E-23. Çaa-Höl XI	E-44. Kızıl-Çıraa II	E-65. Kara-Bulun I	E-110. Uyük-O. III
E-8. Barık IV	E-25. Oznaçen-naya	E-45. Köjeelig-H.	E-66. Kara-Bulun II	E-120. Tugutüp I
E-9. Kara-Sug	E-26. Oçurı	E-46. Telee	E-68. El-Bajı	E-144. Novosyolovo
E-10. Elegest I	E-27. Oya	E-48. Abakan	E-69. Çer-Çarık	E-147. Yeerbek I
E-11. Begre	E-28. Altın-Köl I	E-49. Bay-Bulun	E-70. Elegest IV	E-149. Yeerbek II
E-13. Çaa-Höl I	E-29. Altın-Köl II	E-50. Tuva B	E-71. Podkuninska.	E-152. Şançı III
E-14. Çaa-Höl II	E-30. Uybat I	E-51. Tuva D	E-73. İyme I	E-155. Lisiç'ya I
E-15. Çaa-Höl III	E-32. Uybat III	E-53. Elegest III	E-96. Hemçik-Bom	E-164. Adrianov
E-16. Çaa-Höl IV	E-33. Uybat IV	E-55. Tuva G	E-97. Hemçik-B. III	

Yukarıda belirtilen yazıtlar analiz edilirken, yazıtlar içerisinde bulunan temalar ve bu temaların barındırdığı birkaç değer, yazıtların içerikleri itibarıyla oldukça iç içe bahsedildiğinin tespit edilmesi ve bu tespitin uzmanlarca da onaylanması dolayısıyla, aşağıdaki tablodan ve yazıt metinlerinden de görüldüğü üzere SBDÖP'deki bazı değerler birleştirilmiş bir şekilde ele alınmıştır.

Araştırmadan elde edilen veriler çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analiz, araştırmacılar için çalışmak istedikleri farklı olgu ve olaylar hakkında özet bilgi elde edebilmeleri için sıklıkla başvurulan bir yöntemdir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010). Betimsel analizin amacı, ham verilerin okuyucunun anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir biçime sokulmasıdır. Betimsel çözümlemede elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanır ve bulguların sunumunda doğrudan alıntılara sık sık yer verilir (Altunışık, Coşkun, Yıldırım, ve Bayraktaroğlu, 2001). Betimsel analiz; analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da veri analizinden önce 2018 SBDÖP değerlerinin tanımları yapılmış, ardından ulaşılan metinlerden Yenisey Yazıtları taranarak değerlerle ilişkili ifadeler tespit edilmiş ve ilgili değer(ler) başlığı altına yerleştirilmiştir. Daha sonra metinlerde geçen ifadeler bağlamıyla birlikte ele alınarak sırlanmış ve yorumlanmıştır.

Araştırma bulguları sunulurken tablo ve grafikler ile gösterilen istatistiksel analiz ile birlikte, yazıtlardan değerlere ait doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Alıntılarda “...” ibaresinin bulunduğu kısımlar yazıtlarda bilim insanları tarafından okunamamış eksik bölümleri temsil ederken, “(?)” ifadesinin yer aldığı kısımlar ise günümüz Türkçesine çevirme esnasında tam olarak anlamlandırılmamış bölümleri belirtmektedir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konusu nicel araştırmalardan farklı olmakla birlikte; bu çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğini sağlamak adına bazı önlemler alınmıştır. Öncelikle veri analizi başlığında bahsi geçen iki veri kaynağında yazıtların günümüz Türkçesine uyarlanmış halleri karşılıklı olarak kontrol edilerek verilerin doğruluğu sağlanmaya çalışılmıştır. Akabinde yazıtlardaki ifadelerle ilişkilendirilmek üzere 2018 SBDÖP’de geçen değerler için her bir değere yönelik değer tanımlaması yapılmış ve tüm yazıtlardaki ifadeler bu tanımlamalar üzerinden incelenmiştir. Değer tanımlamaları oluşturulurken farklı Türkçe sözlüklerden ve değerlerin evrensel düzeyde sınıflamasını ortaya koyan Schwartz’ın (1992) değerler listesinden ve Türkçeye uyarlanmış versiyonundan (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000) faydalanılmış ve yazıtlardaki ifadelerin taşıdığı anlam da -içinde bulunduğu bağlam kapsamında- ele alınmıştır. Oluştur-

ruhan değer tanımlamalarının, ilgili değerleri karşılayıp karşılayamadığına dair Uzman Değerlendirme Formu ile uzmanların onayı alınmıştır.

Yenisey Yazıtlarını oluşturan 69 adet yazılı taşın tamamının çalışmaya dahil edilmesine dikkat edilmiştir. 69 adet yazılı taşta yer alan ifadelerde 142 değer unsuruna rastlanmıştır. 2018 SBDÖP'deki 10 değere tekabül eden bu değer unsurlarının tamamı her iki yazar tarafından da tek tek kontrol edilerek, anlaşmazlığa düşülen ifadeler yeniden değerlendirilmiş ve tüm ifadeler her iki yazarın ortak kararına göre ilgili değer(ler) başlığındaki yerini almış, bu vesileyle de çalışmanın teyit edilebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Yenisey Yazıtları Uzman Değerlendirme Formu aracılığıyla her bir değere ait tanımlamalar Sosyal Bilgiler, Türkçe ve Edebiyat alanlarındaki üç uzmana gönderilmiş ve bu değerlerin ilgili metni karşılayıp karşılamadığına dair uzmanlardan uygunluk durumuna dair görüşleri alınmıştır. Bu işlemin neticesinde uzmanlar formdaki tüm değer tanımlamalarının, yazıtlarda değer unsuru tespit etme açısından uygun olduğunu belirten işaretlemelerde bulunmuşlardır.

Bazı SBDÖP değerleri, yazıtlardaki metinlerde girift bir şekilde yer aldığından bu değerlerin birleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bunun haricinde yazıtlardan ulaşılan ifadelerin hangi değerler kapsamında kabul edildiğini göstermek adına metinlerden doğrudan alıntılar yapılmıştır. Ayrıntılı betimleme bağlamında ise verilerin hangi kaynaklardan, nasıl toplandığı ve nasıl analiz edildiği de ayrıntılı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Çalışma bulguları incelendiğinde, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (SBDÖP) içerisindeki değerler listesinde bulunan 18 adet değer unsurunun 10'unun yazıtlarda –özellikle bazılarının yoğun olarak- işlendiği, 8 değer ise (bağımsızlık, barış, bilimsellik, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, tasarruf) dolaylı yoldan olsa da doğrudan bulunmadığı tespit edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinden önce, ölçüt oluşturmak amacıyla yapılan değer tanımlamalarına 8 değer uymadığı görülmüştür. Bu yüzden bu 8 değer veri çözümlenmesinde kapsam dışı tutulmuştur. SBDÖP'deki değerlerin Yenisey Yazıtlarının hangilerinde yer aldığına dair genel bilgi Tablo 2'de sunulmuştur.

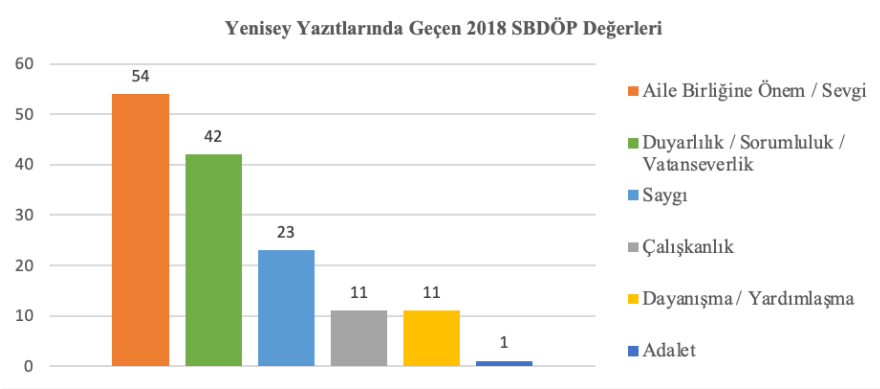
Tablo 2: Yenisey Yazıtlarında Geçen SBDÖP Değerleri

SBDÖP İçerisindeki Değerler	Değerin Bulunduğu Yazıt Kodu ve Geçtiği Satır	Frekans (f)
Aile birliğine önem verme / Sevgi	<u>E-1</u> : 1; <u>E-2</u> : 1; <u>E-3</u> : 1, 5, 6; <u>E-6</u> : 1, 2, 4; <u>E-7</u> : 4; <u>E-8</u> : 2, 3; <u>E-9</u> : 1; <u>E-10</u> : 1, 12; <u>E-11</u> : 1, 2, 5, 7, 8; <u>E-13</u> : 1, 2, 3, 4; <u>E-14</u> : 2; <u>E-15</u> : 1; <u>E-16</u> : 1, 2; <u>E-17</u> : 2, 3; <u>E-18</u> : 2, 3, 4, 5; <u>E-21</u> : 1; <u>E-22</u> : 1, 2; <u>E-25</u> : 1; <u>E-27</u> : 2; <u>E-28</u> : 1, 3, 5, 6, 7, 8; <u>E-29</u> : 1, 4, 5; <u>E-32</u> : 1, 2, 6, 13, 14, 16, 17; <u>E-41</u> : 1, 3, 6, 8; <u>E-42</u> : 2, 5, 8; <u>E-43</u> : 1, 2; <u>E-44</u> : 4; <u>E-45</u> : 2, 6, 7; <u>E-46</u> : 1; <u>E-48</u> : 6, 7, 8, 9; <u>E-49</u> : 1; <u>E-50</u> : 3; <u>E-51</u> : 1, 3, 4; <u>E-55</u> : 2; <u>E-56</u> : 1; <u>E-59</u> : 1, 2, 7, 8, 9; <u>E-61</u> : 2; <u>E-62</u> : 1; <u>E-65</u> : 2; <u>E-66</u> : 1; <u>E-68</u> : 12, 16, 28, 29; <u>E-69</u> : 1, 2; <u>E-70</u> : 2; <u>E-97</u> : 1, 2, 3; <u>E-100</u> : 3; <u>E-106</u> : 1, 2; <u>E-108</u> : 1, 3; <u>E-109</u> : 3, 4, 5; <u>E-110</u> : 3, 4; <u>E-120</u> : 1, 2; <u>E-147</u> : 2; <u>E-149</u> : 5; <u>E-152</u> : 2; <u>E-155</u> : 1; <u>E-164</u> : 1, 2.	54
Duyarlılık / Sorumluluk / Vatanseverlik	<u>E-1</u> : 1; <u>E-2</u> : 2; <u>E-3</u> : 2, 3, 5; <u>E-5</u> : 2; <u>E-7</u> : 3; <u>E-10</u> : 4, 7, 8, 9, 12; <u>E-11</u> : 3, 5, 9, 10; <u>E-13</u> : 1, 3, 4; <u>E-14</u> : 3; <u>E-16</u> : 3; <u>E-19</u> : 2, 3; <u>E-23</u> : 1, 2, 3, 4; <u>E-25</u> : 3, 4; <u>E-26</u> : 4, 5, 8, 9; <u>E-27</u> : 5, 6, 7; <u>E-28</u> : 1, 2, 8; <u>E-29</u> : 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8; <u>E-30</u> : 1, 4, 5; <u>E-32</u> : 1, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 17; <u>E-33</u> : 2, 3; <u>E-39</u> : 6; <u>E-42</u> : 1, 2, 3, 4, 7; <u>E-43</u> : 1, 3, 4; <u>E-44</u> : 2, 3, 4; <u>E-45</u> : 4, 6, 7, 9, 10; <u>E-46</u> : 1, 2; <u>E-48</u> : 8; <u>E-49</u> : 1, 2, 3; <u>E-51</u> : 2; <u>E-53</u> : 1, 2; <u>E-59</u> : 4, 5, 6; <u>E-61</u> : 1; <u>E-68</u> : 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 28; <u>E-70</u> : 1, 3, 5; <u>E-73</u> : 7; <u>E-96</u> : 1, 2; <u>E-100</u> : 2, 3; <u>E-108</u> : 1, 2; <u>E-110</u> : 3; <u>E-120</u> : 1; <u>E-147</u> : 1, 3, 5; <u>E-152</u> : 3, 4.	42
Saygı	<u>E-5</u> : 3; <u>E-10</u> : 4, 6, 7; <u>E-11</u> : 6; <u>E-16</u> : 3; <u>E-17</u> : 3; <u>E-22</u> : 2; <u>E-30</u> : 4, 5; <u>E-32</u> : 10, 15, 17; <u>E-37</u> : 1, 2, 3; <u>E-42</u> : 1; <u>E-44</u> : 3; <u>E-48</u> : 2, 3, 4, 5, 6, 7; <u>E-53</u> : 1; <u>E-59</u> : 6; <u>E-60</u> : 1, 2, 3; <u>E-62</u> : 1; <u>E-71</u> : 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; <u>E-96</u> : 3; <u>E-98</u> : 1, 2, 3, 4; <u>E-109</u> : 4; <u>E-147</u> : 4, 5; <u>E-149</u> : 4; <u>E-164</u> : 1, 2.	23
Çalışkanlık	<u>E-3</u> : 5; <u>E-10</u> : 7, 11; <u>E-11</u> : 3, 9; <u>E-26</u> : 4, 6, 7; <u>E-28</u> : 3; <u>E-41</u> : 4, 5, 7, 11; <u>E-42</u> : 6; <u>E-45</u> : 2, 3, 8; <u>E-46</u> : 3; <u>E-55</u> : 1; <u>E-144</u> : 2.	11
Dayanışma / Yardımseverlik	<u>E-10</u> : 2; <u>E-28</u> : 9; <u>E-29</u> : 3, 4; <u>E-30</u> : 2, 3; <u>E-32</u> : 3; <u>E-41</u> : 2; <u>E-42</u> : 5; <u>E-48</u> : 1, 9; <u>E-49</u> : 4; <u>E-51</u> : 4; <u>E-161</u> : 1.	11
Adalet	<u>E-10</u> : 7	1
Belirlenen toplam değer unsuru		142

Tablo 2’de görüldüğü üzere, Yenisey Yazıtlarında SBDÖP’de bulunan değerlerden 10 tanesine atıfta bulunan toplamda 142 adet değer unsuru belirlenmiştir. Yine Tablo 2 incelendiğinde, Yenisey Yazıtlarında tespit edilen en yüksek frekansa sahip değerler “Aile birliğine önem verme” ve “Sevgi” değerleri olduğu görülmüştür. Nitekim Türk ulusu, binlerce yıllık tarihi boyunca mevcut gücünü, kuvvetli aile yapısından, aynı hedeflere hizmet eden ortak fikirlerdeki miltenden ve “ordu-millet” felsefesi bağlamında en büyük aile olarak gördükleri disiplinli ordusundan almıştır. Yenisey Yazıtlarında da bu değerler hemen hemen her yazıtta bahsedilmesi ve aile bireylerinin özlemediğinden söz edilmesi, Türk kültüründeki aile sevgisinin önemini de ortaya koymaktadır.

Yenisey Yazıtlarında tespit edilen en yüksek frekansa sahip diğer değerler ise “Duyarlılık”, “Sorumluluk”, “Vatanseverlik” değerleridir. Geçmişten günümüze, Türk ulusuna ait her vatandaş, üzerinde yaşadığı toprak parçasına yeterli

duyarlılığı ve özveriyi gösterip, geçirdiği tüm çetin savaşlarda kadın-erkek fark etmeksizin üstüne düşen sorumlulukları yerine getirerek, dünyada vatansızlık kavramının içini dolduran örnek bir millet olmuştur. Yazıtlarda geride bıraktığı insanlara ve gelecekte yaşayacak olan halka seslenen kişilerin ifadelerine yer verilmektedir. Bu seslenişte; yurt olarak belledikleri toprakların kıymetinden, yurda ve üzerinde yaşayanlara karşı duyarlı olunması gerektiğinden ve bu yurt üzerinde yaşamının sorumlulukların yerine getirilmesine bağlı olduğundan bahsetmektedirler. Tüm bu değerlerin dağılımı ve işlenme sıklığı Grafik 1'de de sarih bir şekilde görülmektedir:

Grafik 1. Yenisey Yazıtlarında Geçen SBDÖP Değerleri ve İşlenme Sıklıkları

Yenisey Yazıtlarında “Adalet” Değerinin İşlendiği Kısımlar

SBDÖP'nin ilk değeri olan “Adalet”, Schwartz'ın değerler listesinde “Haksızlıkları düzeltme, güçsüzleri koruyup kollama.” şeklinde tanımlanmıştır. Yazıtlarda değer tespiti yapmak için oluşturulan ve uzmanlarca uygunluk durumları belirlenen değer tanımlamalarında ise “Adalet” değeri, “Yurdun ve halkın iyiliği için kanunlara uymak gerekir.” şeklindeki bir önerme ile tanımlanmıştır. Yenisey Yazıtlarında, genellikle “yasa” sözcüğü üzerinden işlenen bu değer eski Türklerdeki önemi, yazıtların sahibi olan veya ithaf edildiği hükümdarların, düşüncelerinden ve davranışlarından anlaşılmaktadır. Nitekim yazıtlarda bu hükümdarların, halka devlet yasaları (töre) çerçevesinde yaşamaları ve günlük yaşantılarında adaletli olmaları gerektiğini öğüt verdiklerinden, savaşları yöneten liderlerin savaş esnasında suçsuz halklara zulmetmemelerinden bahsedilmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen “Adalet” değerinin Yenisey Yazıtlarında ifade edildiği şekli Tablo 3’te yer alan kesitte görülmektedir.

Tablo 3: “Adalet” Değerinin İşlendiği Kısımlar

Yazıt	Satır	İlgili kısımlar
E-10. Egelest I Yazıtı	7	Ey avam halkım, çalışın çabalayın. Yurdu, yasaları elden bırakmayın. Zavallı yurdum ve hanım!

Yenisey Yazıtlarında “Aile Birliğine Önem Verme” ve “Sevgi” Değerlerinin İşlendiği Kısımlar

SBDÖP’nin değerlerinden olan “Aile birliğine önem verme” ve “Sevgi” değerleri, Schwartz’ın değerler listesinde “Anne-babaya ve büyüklere saygı göstermek.”, “Aileden olan kişilerin güvenliğini istemek.” ve “Derin duygusal ve ruhsal yakınlık duymak.” şeklinde tanımlanmıştır. Yazıtlarda değer tespiti yapmak için oluşturulan ve uzmanlarca uygunluk durumları belirlenen değer tanımlamalarında ise “Aile birliğine önem verme” ve “Sevgi” değerleri, “Anne, baba, eş, kardeş ve çocuklar gibi aile bireyleri, türlü fedakarlıklara degecek ve ölene kadar sevgi beslenilecek kadar değerlidirler.” şeklindeki bir önerme ile tanımlanmıştır. Binlerce yıllık Türk tarihinde, okunabilirliği en mümkün eserlerden biri olan Yenisey Yazıtlarında aile birliğine verilen önem, hemen hemen her yazıtta karşımıza çıkan ve eski adıyla “Konçuy” şeklinde hitap edilen, “katun”un yani hârunun (kadın) sık sık özlemle zikredilmesinden; kızlara ve oğullara, babaya ve bütün akraba üyelerine olan derin duygulardan görülmektedir. Aile birliğine verilen önem bağlamında “sevgi” değeri de birbiriyle örtüşmüş bir şekilde açıkça anlaşıldığı için Tablo 4’te yer alan kesitlerde iki değeri de görmek mümkündür.

Tablo 4: “Aile Birliğine Önem Verme” ve “Sevgi” Değerlerinin İşlendiği Kısımlar

Yazıt	Satır	İlgili kısımlar
E-1. Uyük-Tarлак Yazıtı	1	Kutlu yurdum, eyvah! Eşim, çocuklarım, halkım, ne yazık! Altmış yaşında,
	2	Adım El Togan Totok’tur. Ben kutlu yurdumun elçisi idim. Altı birleşik boyun beyi idim.
E-2. Uyük-Arjan Yazıtı	1	Eşimden, çocuklarımdan ayrıldım.
E-3. Uyük-Turan Yazıtı	1	Obadaki eşim, vadiye çocuklarım, eyvah! Ne yazık, eyvah! Doymadım, öldüm. Akrabalarım, eyvah! Sizlerden ayrıldım.
	5	Kutlu yurdunda kazancım, çocuklarım ve altı bin atım.
	6	Hanım Tölböri, halkım, ünlü akrabalarım, ne yazık! Ağabeyim, anneleirim, erkek çocuklarım, erkek güveylerim, kızlarım ve gelinlerim, hepsine doymadım...
E-6. Barık II Yazıtı	1	Ben Köni Tirig’im. Üç yaşında babasız kaldım.
	2	Beni Külüg Totok ağabeyim büyüttü.
	3	Sıkıntısı olmayan bir insan idim.
	4	Obadaki eşimden ayrıldım, ey atalarım!

E-7. Barık III Yazıtı	1	Ben Bayça Sangun oğlu Külüg Çor'um.
	2	Sıkıntısızca büyüdüm ama asıl sıkıntı bu imiş.
	4	Obadaki eşimden, vadideki çocuklarımdan ayrıldım.
E-8. Barık IV Yazıtı	2	Obadaki eşimden ayrıldım.
	3	Babasız kaldım.
E-9. Kara-Sug Yazıtı	1	Çocuklarım, ne yazık! Ayrıldım (öldüm).
E-10. Elegest I Yazıtı	1	Obadaki eşim! Ne yazık! Ne acı! Vadideki çocuklarım! Ne yazık! Sizlerden ayrıldım! Ne acı!
	12	Akrabalararımdan, yakınlarımdan ayrıldım, ne acı! Avam halkımdan ayrıldım, ne acı!
E-11. Begre Yazıtı	1	Üç oğlumdan ayrıldım, ne acı! Onlara doyamadım. Çalışın, çabalayın.
	2	Ben Tör Apa'ya mensubum. On beş yaşımda evlendiğim eşimden ayrıldım, ne sıkıntı! Onlardan ayrıldım, ne yazık! Güneş ve aydan ayrıldım.
	5	Halkımdan, akrabalararımdan ayrıldım, onlara doyamadım.
	7	Yad ellerdeki dünürümden ayrıldım.
	8	Ant içtiğim yoldaşım, ant ile bağlı olmayan iyi eşimden, dostumdan ayrıldım.
E-13. Çaa-Höl I Yazıtı	1	Kutlu, aziz yurduma bağlandım, bilge anneme bağlandım, akrabalararıma bağlandım, erkeklik kahramanlığım.
	2	Akrabalararımdan ayrıldım, yazık! Obadaki eşimden ayrıldım, sekiz oğlumdan ayrıldım, yazık!
	3	Erkeklik kahramanlığım için yurduma bağlandım. Kutlu yurdumdan ve iyi akrabalararımdan ayrıldım.
	4	Babam için Bilge Çiğşi hanıma bağlandım, halkımdan ayrıldım, ne yazık!
E-14. Çaa-Höl II Yazıtı	2	Obadaki eşime, ne yazık! Çocuklarıma doyamadım.
E-15. Çaa-Höl III Yazıtı	1	Halk arasında karışıklık olduğu için elli akrabamdan ayrıldım, ne yazık!
E-16. Çaa-Höl IV Yazıtı	1	Ben Alp Urungu Totok'um. Obadaki eşim ile iki çocuğum yalnız, ne yazık!
	2	Sayırsız güçlü akrabalararımdan ayrılıverdim, ne yazık! Askerime doyamadım.
E-17. Çaa-Höl V Yazıtı	2	Kudretli kaynım için öldüm, ne acı! Ağabeyim, kayınbiraderim, ne acı!
	3	Kudretli beyimden ayrıldım, kudretli akrabalararımdan ayrıldım.
E-18. Çaa-Höl VI Yazıtı	2	Kardeşim, ağabeyim, eyvah! Ayrılıverdik, ne acı!
	3	Obadaki eşimden ayrıldım, ne acı! Ayrılıverdik.
	4	Ne sıkıntı! Eşim, dostum, akrabalarım...
	5	Ne sıkıntı! Çocuklarım, ne acı!
	E-21. Çaa-Höl IX Yazıtı	1
E-22. Çaa-Höl X Yazıtı	1	Obadaki eşime ve çocuklarıma,
	2	Beyime, akrabalararıma doyamadım.
E-25. Oznaçen-naya I	1	Eşimden, akrabalararımdan ayrıldım. Ne sıkıntı! Düşmana saldırdım.
E-27. Oya Yazıtı	2	Obadaki eşimden,
	3	Ayrıldım, ne yazık!

E-28. Altın-Köl I Yazıtı	1	Annem, on ay karnında taşıdı ve doğurdu. Yurduma kahramanlık için yurdumdan ayrıldım.
	3	Kardeşlerinize, ağabeylerinize, dişi devenin sırtındaki yükü yurda getirdiniz.
	5	Atsanız kahraman idiniz, tutsanız güçlü idiniz. Kardeşlerim Bört ve Una Bars'tan ayrıldım, ne acı!
	6	Deve yavrularımız, Umay ve beyimiz, güçlü, kahraman askerlerin kendisini yakalatmadın. Has atların kendilerini ve üç askeri almadın, ne acı! İstirabım ve koruyucum, ayrılmayın, neşem, hayat kaynağım!
	7	Altun Songa Dağı'nın yabani hayvanları artsin, çoğalsın. Una Bars adlı kardeşim öldü, ne acı!
E-29. Altın-Köl II Yazıtı	8	Dört kardeş idik. Bizi güçlü Tanrı ayırdı, ne yazık! Askerlerimi özledim.
	1	On ay çabaladı annem, oğlan doğdum, erkekçe büyüdüm.
	4	Ey ikizim! Kahraman olursan halk da güçlü olur. Adım Eren Uluga Erdemlig Batur'dur.
E-32. Uybat III Yazıtı	5	Obadaki akrabalarımın ve eşimden ayrılıverdim. Çocuklarıma ve halkıma doyamadım.
	1	Erkeklik kahramanlığı için, ne acı! Göğe yükseldi. Kulu, yiğitliği tutsa, güçlü sevgili ağabeyim için.
	2	Bey askeri bey gibi İşvara, Basar, ağabeyimiz.
	6	Avam halkıma, kendi çocuklarıma doyamadım.
	13	Sevgili ağabeyimden ayrıldım.
E-41. Hemçik-Çır-kığı Y.	14	Bir yaşımda babacığımın ayrıldım.
	16	Altı yaşımda babasız kaldım, bilmedim. Sevgili ağabeyimden, ne acı ki ayrıldım. (?) adlı sevgili ağabeyim, babasız bir kahraman idi.
	17	Yurduma, hanıma doyamadım. Askerime, kardeşime, ağabeyime doyamadım.
	1	Erkeklik kahramanlığım, ağaçlar arasındaki eşim, bin askerim, ne yazık! Köyüm ve dağlarım, ne yazık!
E-42. Bay-Bulun I Yazıtı	3	Erkeklik adım Yula'dır. Erkeklik kahramanlığım (?) ne yazık! Elli akrabam ile, ne yazık!
	6	Erkeklik erdemim, anneciğim ve ana Kemçik'ten ayrıldım!
	8	Elçi Ergene'yi besleyip, büyüttüm. Yok, eşim, dostum, etrafimdakiler nerede? Hani, nerede onlar?
E-43. Kızıl-Çıraa I Yazıtı	2	Yüz erkek akrabam ne yazık! Bin askerim, halkım, ne yazık!
	5	Akrabalarım erleriyle avlanıp, yuğ töreni yaptınız. İyi ki İş Kem Irmağı'nın kenarına ebedi olarak yerleştim.
E-44. Kızıl-Çıraa II Yazıtı	8	Erkeklik adım Öz Tugdı. Çocuklarımdan, ne yazık! Eşimden ayrıldım.
	1	Ey halkım! Çocuklarımla Eşim!
E-45. Köjelig-Hovu Yazıtı	2	Sizlerden ayrıldım, ayrıldım eyvah! Ne sıkıntı!
	4	Akrabalarım, yakınlarımdan, eyvah! Ayrıldım. Ne yazık! Yüz Kümül halkım eyvah! Onlardan ayrıldım.
E-46. Telee Yazıtı	2	Beş yaşımda babasız kaldım, on dokuz yaşımda annesiz.
	6	Kürsi Yam'da yurdum, ne yazık! Yerim, suyum ne yazık! Obadaki eşim dul kaldı, eyvah! Ne yazık!
	7	Yakınlarım, akrabalarım, ne yazık! Çocuklarımla, ne yazık! Soylu halkım, avam halkım, ne yazık! Yüz elli askerim, ne yazık!

E-48. Abakan Yazıtı	6	Yedi erkek çocuğunuza doymadınız. Babacığım yiğit bir anlayışla bunu söylemek istediniz. Buraya taşını ebedi kalmak üzere dikiyorum, eyvah!
	7	Ben Tölis Bilge Atam'ım. On altı yaşında aldığımız eşimiz doymadı beyciğim.
	8	Erdem sahibi yurduma doymadım. Askeri vali olan eşime doymadı. Beg Terken, ne yazık! Eyvah, ne acı!
	9	Yeryüzünde kahramanlığı çok olduğu için ebedi taş dikiverdim. Yedi erkek çocuğu olduğu için ebedi taşı dikebildik.
E-49. Bay-Bulun II Y.	1	Ne yazık! Yüz akrabamdan ve altı birleşik boyumdan, ne yazık! Ayrıldım!
E-50. Tuva B Yazıtı	3	Dört akrabamdan, ne yazık! Ayrıldım!
E-51. Tuva D Yazıtı	1	Erkeklik adım Kök Tirig'dir. Ne yazık! Akrabalarımдан ayrıldım, ne acı! Çocuklarımdan, ağabeyimden ayrıldım.
	3	Yedi ağabeyim ve kız kardeşime doymadım, ne yazık! Eşimden ayrıldım, ne yazık!
	4	Eşim uğruna altı kişi tarafından dikilmiş balbalım.
E-55. Tuva G Yazıtı	2	Obadaki eşimden ayrıldım, ne yazık!
E-56. Malinovka Yazıtı	1	Akrabalarım, ne yazık ki, doymadım.
E-59. Herbis-Baarı Yazıtı	1	Üç çocuğumu büyötmeye muktedir olamadım.
	2	Ne yazık! Ne sıkıntı! Obadaki eşime doymadım!
	7	Erkek akrabalarım, üç akrabama, kız akrabalarım ile üç?
	8	Sevgili akrabalarım doymadım, eyvah! Akrabam ve ağabeyimden ayrıldım.
	9	Anneme doymadım.
E-61. Suglug-A-dır-Aksı	2	Obadaki eşim, ne yazık!
E-62. Kanmıldıg-Hovu	1	Yük Çuk Urungu'yum. Yüz kere saygıdeğer babam, ne yazık.
E-65. Kara-Bulun I Y.	2	Ne yazık, yüz sadık akrabam.
E-66. Kara-Bulun II Y.	1	Eşim, ne yazık!
	12	... çocuklarım ... ayrıldım.
E-68. El-Baı Yazıtı	16	... akrabalarım için.
	28	Ne yazık! Elli ... ne yazık! ... yüz ... halkımdan, akrabalarımдан ayrıldım.
	29	... obadaki eşimden ...
E-69. Çer-Çarık Yazıtı	1	Kahraman yüreğın, adım, Kulun (?) ağabeyciğım,
	2	... adı, Tanrı kulundan, ayrıldık, ne yazık!
E-70. Elegest IV Yazıtı	2	... vadideki çocuklarıma, obadaki eşime doymadım.
E-97. Hem-çık-Bom III Yazıtı	1	... ayımdan ayrıldım.
	2	Eşim.
	3	... ayrıldım, doymadım.
E-100. Bayan-Kol Yazıtı	3	Mugur'u canımla kazandım, orada babam (?) ne yazık! Kazandım, kendini alıp başka yere yerleştirmedim.
E-106. Çerbi Yazıtı	1	Obadaki çocuklarım...
	2	... eşini (?) ...

E-108. Uyak-Oor-zak I Yazıtı	1	Erkeklik kahramanlığımın eksikliği yok idi. Yurdum, hanım ... elli askerim yok ... eşime, yaşım, ne yazık!
	3	Yaşıtlım yoktur. (?) Uyak Irmağı artık yok ... ayım yok ...
E-109. Uyak-Oor-zak II Yazıtı	3	Erkeklik adım ... general, eşlerim (?) ne yazık!
	4	Erkeklik kahramanlığımı onaylamadılar. Çocuklarıma imkân bulamadım (?) ve hükümdar (?) babamın kahramanlığına doymadım elbette.
	5	Eşim, ne yazık! ...
E-110. Uyak-Oor-zak III Yazıtı	3	Erkeklik kahramanlığım, boyum (?), çocuklarım, yurdum, ne yazık!
	4	Kutsal Umay ... ağabeyim, ne yazık!
E-120. Tugutüp I Yazıtı	1	... erkeklik adıma, askerime, eşime doymadım, ne yazık! Yalnız ölmüş asker (?) düşman ...
	2	Sevgili akrabalarım doymadım, ne yazık! Çocuklarıma doymadım.
E-147. Yeerbek I Yazıtı	2	Obadaki eşime doymadım, eyvah! Ne sıkıntı! Vadideki oğluma doymadım, eyvah! Ne sıkıntı!
E-149. Yeerbek II Yazıtı	5	Akrabalarım, eyvah! Ne yazık! Doymadım, eyvah!
E-152. Şançı III Yazıtı	2	Enlig Çor Inançu Alp Tarkan adlı babacığımdan ayırdım, ne yazık!
E-155. Lisiç`ya I Yazıtı	1	Vadideki çocuklarım, ne yazık! Kahraman erdemimdeki (?) ...
E-164. Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt	1	Sıkıntı ebedidir. Yalçın (sarp) kayam ve babam olduğu için ben yurda ve ırmağa varıp her şeyi, Güneş ve Ay'ı görerek yaşamaya devam ediyorum.
	2	Sarp ... Ey yalçın kayam; babam, dağım, kutlum, yalçın kayam! Azizim, âmin!
	3	Ne yazık! Sözlerimi yazıyorum. Anlayan insanlar için söyleyiverdim.

Yenisey Yazıtlarında “Çalışkanlık” Değerinin İşlendiği Kısımlar

SBDÖP'nin değerlerinden olan “Çalışkanlık” değeri, Schwartz'ın değerler listesinde “Becerikli, üretken, yetkili ve etkili olmak.” ve “Amaçları doğrultusunda sıkı çalışarak maddi mal varlığı sahibi ve güçlü olmak, para sahibi olmak.” şeklinde tanımlanmıştır. Yazıtlarda değer tespiti yapmak için oluşturulan ve uzmanlarca uygunlukları onaylanan değer tanımlamalarında ise “Çalışkanlık” değeri, “Halk içerisinde bilgelik seviyesine ulaşmak ve at, deve, altın ve ipekli kumaş gibi değerli eşyalara sahip olmak için oldukça çalışmak gerekir.” şeklindeki bir önerme ile tanımlanmıştır. Yenisey Yazıtlarında çalışkanlık değerine verilen önem; ekseriyetle yazıtlarda adları geçen Türk liderlerin zenginliklerinden, bilumum değerli mal ve eşyalara (büyükbaş ve küçükbaş hayvanlara, çiftliklere, obalara, altınlara) sahip olmalarından, zengin olmaya yönelik azmi ve zenginliği övmelerinden anlaşılmaktadır.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen “Çalışkanlık” değerinin Yenisey Yazıtlarında ifade ediliş şekilleri Tablo 5'te yer alan kesitlerde görülmektedir:

Tablo 5: “Çalışkanlık” Değerinin İşlendiği Kısımlar

Yazıt	Satır	İlgili kısımlar
E-3. Uyük-Turan Yazıtı	5	Kutlu yurdumda kazancım, çocuklarım ve altı bin atım.
E-10. Elegest I Yazıtı	7	Ey avam halkım, çalışın çabalayın. Yurdu, yasaları elden bırakmayın, ne acı! Zavallı yurdum ve hanım!
	11	Dört ayaklı hayvanlarım, sekiz ayaklı malım mülküm pek çoktu. Hiçbir derdim yoktu.
E-11. Begre Yazıtı	3	Sekiz ayaklı malım mülküm için, at sürüp tükeninceye kadar gittim. Onlara doyamadım, ne acı! soylu ve avam halkımdan ayrıldım
	9	On beş yaşında Çin hanına gittim. Erkeklik kahramanlığımı elde etmek için sıkıntıyla altın, gümüş, tek hörgüçlü deve, yurda adam kazandırdım.
E-26. Oçurtı Yazıtı	4	... yurdunuz için kazandınız. Vadi ve obalar, ne acı! Ne yazık!
	6	Ülkedeki damgalı at sürüleri sıkıntısız idi.
E-28. Altın-Köl I Yazıtı	7	... bakır parası sıkıntısız idi. Tıpkı kara saçın gibi fazla idi.
	3	Kardeşlerinize, ağabeylerinize, dişi devenin sırtındaki yükü yurda getirdiniz
E-41. Hemçik-Çırgakı Yazıtı	4	Önceki atlarımı koşturdum. Ava giderken bindiğim altı yüz damgalı atım,
	5	Çakıl taşı kadar çok sarı altınlarım, semiz ve koyu renkli tek hörgüçlü develerim, ipekli kumaşlar taşıyan taylarım.
	7	Çok sayıda varlığım, olgunluğa erişmiş at sürülerim! Ne yazık! Avlarda vurduğum yaban hayvanları! Hani, nerede şimdi onlar?
E-42. Bay-Bulun I Yazıtı	11	Ey benim alınları akıtmalı taylarım!
	6	Ben Sugur Şad'ım. Taşı ben yazdım. Ben, sekiz ayaklı malıma mülküm, bakşıma (?) doyamadım.
E-45. Köjeelig-Hovu Yazıtı	2	Beş yaşında babasız kaldım. On dokuz yaşında annesiz...
	3	Kaldım. Çalışıp çabalayıp otuz yaşında öge (bilge) oldum...
	8	Bin kahverengi atım, ne yazık!
E-46. Telee Yazıtı	3	Yurtta samurlarım, tek hörgüçlü develerim, dört bacaklı at sürüm var.
E-55. Tuva G Yazıtı	1	Üç yüz kahverengi atıma doyamadım.
E-144. Novosyolovo Y.	2	Zengin ve varlıklı idim.

Yenisey Yazıtlarında “Dayanışma” ve “Yardımseverlik” Değerlerinin İşlendiği Kısımlar

SBDÖP'nin değerlerinden olan “Dayanışma” değeri Schwartz'ın değerler listesinde “Kişinin yakın olduğu bireylerin iyiliğini gözetmesi ve geliştirmek için uğraşması.” şeklinde tanımlanırken, “Yardımlaşma” değeri ise “Başkalarının refahı için çalışmak.” şeklinde tanımlanmıştır. Yazıtlarda değer tespiti yapmak için oluşturulan ve uzmanlarca uygunlukları onaylanan değer tanımlamalarında ise “Dayanışma” ve “Yardımseverlik” değerleri, “Gerekli dayanışma sağlandığı için hükümdarı gibi halkı da güçlü olan bir devletin içerisinde, akrabalar ve tüm ulus üyeleri birbirlerine karşı yardımsever ve anlayışlı olmalıdırlar.” şeklindeki bir önerme ile tanımlanmıştır.

Yenisey Yazıtlarında dayanışma ve yardımseverlik değerlerini, genellikle Türklerin “bengütaş” dedikleri mezar taşlarının ailecek oluşturulan bir dayanışma grubu ile yazılıp fedakâr bir tavır ile dikilmeleri sürecinden anlamak mümkündür. Eski Türklerde akrabalar veya aile üyelerinin dayanışma ve yardımseverlik anlayışları, ölen kişinin balbalını (mezar taşı) mezarının başına dikip işleri hep birlikte halletmelerinden anlaşılabilir. Bu anlayış günümüzde de Anadolu yörelerinde uygulanan “imece” veya “salma” usulüne benzer bir şekilde veya ölü defnetme törenleri esnasında, mezarın üzerine belli bir dayanışma içerisinde toprak atılması eylemlerine oldukça benzemektedir. Nitekim Köktürk Dönemi yazıtlarında bulunan Kül Tigin anıtının doğu yüzünün dördüncü satırında, kağanın ölümü hakkında “Kendisi öylece ölmüş. Cenaze törenine yas tutucular ve ağıt yakıcılar, doğuda gün doğusundaki Kore yurdundan, Çin, Tibet, İran, Bizans, Kırgız, Üç Kurikan, Otuz Tatar, Kitan ve Tatavı ülkelelerinden bu kadar insan gelerek ağıt yakmış ve yas tutmuş.” şeklinde bir ifade bulunmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere, “yuğ” denilen cenaze törenlerine ve balbal dikme ritüellerine düşman ülkelerden gelen devlet adamlarının dahi iştirak etmesi ve mezar yapılarının kolektif bir dayanışma ve yardımlaşma perspektifinde oluşturulması, Türklerdeki yardımsever kültürün derinliğini açıkça hissettirmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen “Dayanışma” ve “Yardımlaşma” değerlerinin Yenisey Yazıtlarında ifade edilmiş şekilleri Tablo 6’da yer alan kesitlerde görülmektedir:

Tablo 6: “Dayanışma” ve “Yardımlaşma” Değerlerinin İşlendiği Kısımlar

Yazıt	Satır	İlgili kısımlar
E-10. Elegest I Yazıtı	2	Yüz erkek akrabamın güçleri yettiği için yüz kişi ve elli öküz ile bu ebedi taşı diktiler.
E-28. Altın-Köl I Yazıtı	9	Erkeklik kahramanlığım için kardeşim ve ağabeyimin güçleri yettiği için ebedi taşı dikiverdiler.
E-29. Altın-Köl II Yazıtı	3	... Ey ikizim!
	4	Sen kahraman olursan halk da güçlü halk olur. Adım Eren Uluga Erdemli Batur’dur.
E-30. Uybat I Yazıtı	2	On kardeşi ve dokuz çocuğu olduğu için,
	3	Çavış Tun Tarkan’ın ebedi taşı dikiverdim.
E-32. Uybat III Yazıtı	3	Düşmandan ... yazıcı ... (bengütaş) bütün halk dikebilir idi.
E-41. Hemçik-Çırkağı Yazıtı	2	Taylarım. Önceleri erkeklik adım olmadığı için yedi eski eşim, dostum taşa yazdırıp diktiler.
E-42. Bay-Bulun I Yazıtı	5	Akrabalarım erleriyle avlanıp, yuğ (cenaze) töreni yaptınız, iyi İş Kem Irmağı’nın kenarına ebedi olarak yerleştim.
E-48. Abakan Yazıtı	1	Yurdun ... güçlü olduğunuz için ... dikiverdik. Kişiler içinde en iyi biz dikeriz.
	9	Yeryüzünde kahramanlığı çok olduğu için ebedi taş dikiverdim. Yedi erkek çocuğu olduğu için ebedi taşı dikebildik.

E-49. Bay-Bulun II Yazıtı	4	Altı birleşik boyum güçlü olduğu için övgü ve erdem taşını buraya diktiler.
E-51. Tuva D Yazıtı	4	Eşim dostum uğrunda (?) altı kişi tarafından dikilmiş balbalım.
E. 161. Devlet Ermitajından Gümüş Kap	1	Unvanlı olun, kardeş olun!

Yenisey Yazıtlarında “Saygı” Değerinin İşlendiği Kısımlar

SBDÖP'nin değerlerinden olan “Saygı” değeri, Schwartz'ın değerler listesinde “İtaatkar olmak, görgülü, öz disiplin sahibi ve söz dinleyen olmak.” şeklinde tanımlanmıştır. Yazıtlarda değer tespiti yapmak için oluşturulan ve uzmanlarca uygunlukları onaylanan değer tanımlamalarında ise “Saygı” değeri, “Soylu, saygın, kudretli, cesur, savaşçı ve aynı zamanda askerlerin başı olan baba, aile bireylerinin ve tüm halkın saygı duyduğu bir güven kaynağıdır.” şeklindeki bir önerme ile tanımlanmıştır. Yenisey yazıtlarında saygı değerinin yoğun olarak, devlet içerisindeki belli başlı toprak sınırları olan obaların beylerine, “han” adındaki bağlı olunan hükümdarlara ve aynı zamanda ailede önemli bir yere sahip olan baba figürüne karşı gösterildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda mezar taşı sahiplerinin ülkenin mevcut durumunun mimarları olan babalarına ve dedelerine “atam”, “yalçın kayam” gibi ifadeler sarf etmelerini, beraberinde babalarını ve atalarını Türklerdeki en kutsal Gök Tanrı imgelerinden olan Güneş'e ve Ay'a benzetmek gibi söz sanatları kullanmalarını bu yüksek saygıya ve hürmete yormak mümkündür.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen “Saygı” değerinin Yenisey Yazıtlarında ifade ediliş şekilleri Tablo 7'de yer alan kesitlerde görülmektedir:

Yazıt	Satır	İlgili kısımlar
E-5. Barık I Yazıtı	3	Soylu beyimden, ne yazık ki, ayrıldım.
E-10. Elegest I Yazıtı	4	Ey Hanım ve yurdum! Ne yazık! Ne acı! Sizlere doymadım! Hanım ve yurdumuz, ne acı! Sizlerden ayrıldım!
	6	Ey Urungu Külüg Tok Böğü Terken, babam, bey, kahraman olduğu için birlikte gittim.
	7	Ey avam halkım, çalışın çabalayın. Yurdu, yasaları elden bırakmayın, ne acı! Zavallı yurdum ve hanım!
E-11. Begre Yazıtı	6	Yurduma, hanıma doymadım. Yaşım altmış yedi iken ayrıldım.
E-16. Çaa-Höl IV Yazıtı	3	Kutlu yurduma, başımda beyime doymadım, ne yazık! Dört yaşımda babasız kaldım ...
E-17. Çaa-Höl V Yazıtı	3	Kudretli beyimden ayrıldım, kudretli akrabalarımın ayrıldım.
E-22. Çaa-Höl X Yazıtı	2	Beyime, akrabalarımın doymadım.
E-30. Uybat I Yazıtı	4	Kahramanlığınla Angın ilinde Kara Han'a varıp
	5	Elçi olarak gidip gelmediniz beyimiz.

E-32. Uybat III Yazıtı	10	Kahraman olduğu için Türk kağanının balbalını yurdun her tarafında, dokuz askeri erkek çocuklarıyla sevinip ... ey altı kahraman beylerim!
	15	Dokuz Bey asker ... beyin savaşçısı idim, güvenilir adamı idim.
	17	Yurduma, hanıma doyamadım ... askerime, kardeşime, ağabeyime doyamadım.
E-37. Tuba III Yazıtı	1	Ben Kara Han'a bağlıyım. Adım Ezgene.
	2	Yirmi altı yaşındayım.
	3	Ben öldüm. Ben Türgeş'im. Ben Çang Bey'im. Bu yazıtım.
E-42. Bay-Bulun I Yazıtı	1	Öz yerim kutlu yerim ne yazık! Kutlu yurdum, hanım, güneş ve ay, ne yazık! ... kadar öz yurdumun beyni överim (?)
E-44. Kızıl-Çıraa II Yazıtı	3	Yurdum, hanım, ne yazık! Doyamadım. Güneş'e ve Ay'a, ne yazık! Eyvah!
E-48. Abakan Yazıtı	2	Erdemi olduğu için hanın, Atam Totok adına erişmiş, beyim, ne yazık! Askerin başı, eyvah! Ne acı!
	3	Kırk dokuz yaşında elli dokuz asker öldürmüş. Askerin başı generali öldürdü, bilgem, eyvah!
	4	İç yer geyiği artsın! Atçı Alp Totok artık yok. (?) geyiği. Ne yazık! Yabanda öküz, at artık yok, eyvah!
	5	Doğan turnanız çoğalsın. Yırtıcı kuş avcısı bilge Totok, artık yok. Çoğalsın kahraman Köğşinler (?), oturup kalsın öylece.
	6	Yedi erkek çocuğunuza doyamadınız. Babacığım yiğit bir anlayışla bunu söylemek istediniz. Buraya taşını ebedi kalmak üzere dikiyorum, eyvah!
	7	Ben Tölis Bilge Atam'im. On altı yaşında aldığımız eşimiz doymadı beyciğim.
	E-53. Elegest III Yazıtı	1
E-59. Herbis-Baarı Yazıtı	6	Yurdum ve hanıma, kutlum! Eyvah! Doyamadım!
E-60. Sargal-Aksı Yazıtı	1	Ne yazık! Ne pişmanlık! Doymadım.
	2	Dokuz yaşında Tuğlug Apa'ya bağlandım. Kahramanlığım,
	3	Bilmedim, sıkıntı bu imiş.
E-62. Kanmıldıg-Hovu Yazıtı	1	... yük Çuk Urungu'yum. Yüz kere saygıdeğer (?) babam, ne yazık!
E-71. Podkuninskaya Yazıtı	1	... içinde herkesten beş fazlası olan beyimiz ...
	2	... Türki (?) iyi beyime,
	3	... kara şahin,
	4	... Buyruk Alp Sangun
	5	... Bilge Alp, ne yazık! Bey.
	6	... doymadı, ne yazık!
	7	... doyamadım.
E-96. Hemçik-Bom II Yazıtı	3	İyi ... doyamadım, büyüğüme, beyime doyamadım.
E-98. Uybat VI Yazıtı	1	Askerin büyük sıkıntısıyla kazandınız, doyamadınız, soylu ve kudretli bey.
	2	Ne sıkıntı! Ayrıldınız, ne acı! Kırk askeri babasız bıraktınız.
	3	Orhon yurdunu aldığımızda vahşi domuz gibi idiniz. Beyiniz Tirig idi. Ne yazık!
	4	(?) Bars Tirig adlı beyimin yaşı ve kahramanlığım, ne yazık!
E-109. Uyuk-Oorzak II Yazıtı	4	Erkeklik kahramanlığımı onaylamadılar. Çocuklarıma imkân bulamadım (?) ve hükümdar (?) babamın kahramanlığına doyamadım elbette.

E-147. Yeerbek I Yazıtı	4	Mavi gökte, yazık! Güneş ve ay imiş, yağız yerde ne yazık! Yurdun hanı imiş, doyamadım, eyvah! Ne yazık!
	5	Halkıma, insanlarıma doyamadım, eyvah! Ne yazık! Büyüğüme, küçüğüme doyamadım, eyvah! Ne yazık!
E-149. Yeerbek II Yazıtı	4	Yağız yerde yurdum, hanım, ne yazık! Eyvah!
E-164. Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt	1	Sıkıntı ebedidir. Yalçın (sarp) kayam ve babam olduğu için ben yurda ve ırmağa varıp her şeyi, Güneş ve Ay'ı görerek yaşamaya devam ediyorum.
	2	Sarp ... Ey yalçın kayam; babam, dağım, kutlum, yalçın kayam! Azizim, âmin!

Yenisey Yazıtlarında “Duyarlılık”, “Sorumluluk” ve “Vatanseverlik” Değerlerinin İşlendiği Kısımlar

SBDÖP'nin değerlerinden olan “Duyarlılık” değeri; Schwartz'ın değerler listesinde “İyilikseverlik” başlığı altında “Sadık Olmak”, “Bağlılık Duygusu” ve “Gerçek Dostluk” şeklindeki alt değerler ile ele alınarak, “Ait olduğu topluluğa karşı vefakâr olmak.” ve “Başkalarını dikkate alarak hislere yön verme.” şeklinde tanımlanmıştır. SBDÖP'nin değerlerinden olan “Sorumluluk” değeri, “Güvenilirlik ve mükellef olunan işlerin yerine getirilmesi.” ve “Yapılan iyiliklere karşı borçlu kalmaktan kaçınma.” şeklinde tanımlanmıştır. SBDÖP'nin değerlerinden olan “Vatanseverlik” değeri, Schwartz'ın değerler listesinde “Geleneksellik” başlığı altında “Kültürel ya da dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık.”, “Geçmişten kalan kültür öğelerini korumak ve yaşatmak.” ve “Düşman unsurlara karşı ulusun korunması.” şeklindeki cümlelerle tanımlanmıştır. Yazıtlarda değer tespiti yapmak için oluşturulan ve uzmanlarca uygunluk durumları belirlenen değer tanımlamalarında ise “Duyarlılık”, “Sorumluluk” ve “Vatanseverlik” değerleri, “Kutsal vatan toprağına ve üzerinde yaşayan halka karşı sorumlu ve duyarlı olmak, zorlu düşman ile savaşarak yurdu cesaretle savunup vatansever olmayı gerektirir.” şeklindeki bir önerme ile tanımlanmıştır.

Yenisey Yazıtlarında duyarlılık, sorumluluk ve vatanseverlik değerleri benzer konular üzerinden işlenmiştir. Bu nedenle çözümlenme esnasında bahsi geçen üç değer aynı başlık altında toplanmaları uygun görülmüştür. Nitekim yazıtlarda Türk yurdunun üstün kahramanlıklar ile savunulması, yurda asker olarak savaşılması; başta hükümdarlar ile toplum üyelerinin Türk ulusuna duydukları derin bağlılık, sadakat, özlem ve koruma güdüsüne yönelik ibareler girift bir halde bulunmaktadır. Bunun yanında Kağanların millete karşı yoğun bir hassasiyete ve duyarlılığa sahip olmalarını da işaret eden ibarelere de yazıtlarda yer verilmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen “Duyarlılık”, “Sorumluluk” ve “Vatanseverlik” değerlerinin Yenisey Yazıtlarında ifade edilmiş şekilleri Tablo 8’de yer alan kesitlerde görülmektedir:

Tablo 8: “Duyarlılık”, “Sorumluluk” ve “Vatanseverlik” Değerlerinin İşlendiği Kısımlar		
Yazıt	Satır	İlgili kısımlar
E-1. Uyük-Tarлак Yazıtı	1	Kutlu yurdum, eyvah! Eşim, çocuklarım, halkım, ne yazık! Altmış yaşımda...
E-2. Uyük-Arjan Yazıtı	2	Yurdumu düzene soktum.
E-3. Uyük-Turan Yazıtı	2	Altınla süslü okluğu belime bağladım. Kutlu yurduma doyamadım, ne yazık! Eyvah!
	3	Ben Öçin Külüg Tirig'im. Kutlu yurdumda güçlü, kuvvetliyim.
	5	Kutlu yurdumda kazancım, çocuklarım ve altı bin atım.
E-5. Barık I Yazıtı	2	Adım Öz Yegen Alp Turan'dır. Altı boylu halktan, on üç yurdumdan, hanımdan ayırdım.
E-7. Barık III Yazıtı	3	Gökteki güneşe ve yeryüzündeki yurduma doyamadım.
	4	Ey Hanım ve yurdum! Ne yazık! Ne acı! Sizlere doyamadım! Hanım ve yurdumuz, ne acı! Sizlerden ayırdım!
	7	Ey avam halkım, çalışın çabalayın. Yurdu, yasaları elden bırakmayın, ne acı! Zavallı yurdum ve hanım!
E-10. Elegest I Yazıtı	8	Yurdum uğrunda asker olup adam öldürmediğim yok. Çivilig'de bir saldırdı sekiz adamı öldürdüm.
	9	Yurdum uğruna çekip gideyim, ayrılalım. Ölümüm pars (?) yılında idi. Tek başıma kalayım.
	12	Akrabalarımдан, yakınlarımdan ayırdım, ne acı! Avam halkımdan ayırdım, ne acı!
E-11. Begre Yazıtı	3	... Soylu ve avam halkımdan ayırdım.
	5	Halkımdan, akrabalarımдан ayırdım, onlara doyamadım.
	9	On beş yaşımda Çin hanına gittim. Erkeklik kahramanlığımı elde etmek için sıkıntıyla altın, gümüş, tek hörgüçlü deve, yurda adam kazandırdım.
E-13. Çaa-Höl I Yazıtı	10	Yedi kurt öldürdüm, pars ve Sibiryaya leoparı öldüremedim.
	1	Kutlu, aziz yurduma bağlandım, bilge anneme bağlandım, akrabalarımaya bağlandım, erkeklik kahramanlığım.
	3	Erkeklik kahramanlığım için yurduma bağlandım. Kutlu yurdumdan ve iyi akrabalarımдан ayırdım.
E-14. Çaa-Höl II Yazıtı	4	Babam için Bilge Çigşi hanıma bağlandım, halkımdan ayırdım, ne yazık!
	3	Kutlu yurduma ulaştım, ne yazık, doyamadım.
E-16. Çaa-Höl IV Yazıtı	3	Kutlu yurduma, başımda beyime doyamadım, ne yazık! Dört yaşında babasız kaldım ...
E-19. Çaa-Höl VII Yazıtı	2	Avam halkım, ne acı! Ne yazık!
	3	Yurdum, ne yazık! Sizlerden ayırdım.
E-23. Çaa-Höl XI Yazıtı	1	Otuz dokuz yaşımda yurdum için,
	2	... erkeklik kahramanlığım ve yurdum için,
	3	... öldüm.
	4	... Ben İsig Inal'im. Yurduma ...
E-25. Oznaçen-neya I Yazıtı	3	Yurdum, hanım, ne acı! Sizlerden ayırdım. Altın okluğumdan ayırdım.
	4	Otuz beş asker öldürdüm.

E-26. Oçurı Yazıtı	4	... Yurdunuz için kazandınız. Vadi ve obalar, ne acı! Ne yazık!
	5	On yedi kahramanlığı vardı. Yasında kahramanlığı da öldü.
	8	... Düşmana hücum etmiş askerlerin sayısı yedi bin erkek idi.
	9	... Yüz askerin yüzü, bin askerin benzi, beylik kaşı gibiydi ...
E-27. Oya Yazıtı	5	Yurduma doymadım. Zavallı yurdum ...
	6	Güçlü düşmanın otuz askerini öldürdüm.
E-28. Altın-Köl I Yazıtı	7	Birleşik boylarımdan, halkımdan ayrıldım.
	1	Annem, on ay karnında taşıdı ve doğurdu. Yurduma kahramanlık için yurdumdan ayrıldım.
	2	Yurdum, pişmanlığın (ne pişmanlık), güçlü düşmandan geri dönmeden saldıırken öldüm, ne acı!
	8	Dört kardeş idik. Bizi güçlü Tanrı ayırdı, ne yazık! Askerlerimi özledim.
E-29. Altın-Köl II Yazıtı	2	Yurdumun dört bir tarafını dolaştım. Kahramanlığım için, Inançu Alp
	3	Kahramanlığı bulduğunda, halkı onu esirgeyemedi, ne acı! Ey ikizim!
	4	Kahraman olursan halk da güçlü olur. Adım Eren Uluga Erdemlig Batur'dur.
	5	Obadaki akrabalarımı ve eşimden ayrılıverdim. Çocuklarıma ve halkıma doymadım.
	6	Otuz sekiz yaşımda,
	7	Erkeklik kahramanlığım için Tibet hanına elçi olarak gittim ancak geri dönmedim.
E-30. Uybat I Yazıtı	8	Erkeklik kahramanlığı olursa öyle imiş, ne acı! Altın tabuta girdim.
	1	Kahramanlık için doğuvarmış.
	4	Kahramanlığınla Angın ilinde Kara Han'a varıp
E-32. Uybat III Yazıtı	5	Elçi olarak gidip gelmediniz beyimiz.
	1	Erkeklik kahramanlığı için, ne acı! Göğe yükseldi. Kulu, yiğitliği tutsa, güçlü sevgili ağabeyim için.
	6	Avam halkıma, kendi çocuklarıma doymadım,
	7	Tarkan ve generaller doymadı halkına,
	8	El Çor ülkesine ... kahraman olduğu için göğe yükseldi.
	10	Kahraman olduğu için Türk kağanının balbalını yurdun her tarafında, dokuz askeri erkek çocuklarıyla sevinip ... ey altı kahraman beylerim!
	11	Bey ile birlikte dokuz kez dolaştım. Atını, askerini,
	12	Otuz askere baş olarak askeri valiye gittim.
E-33. Uybat IV Yazıtı	15	Dokuz Bey asker ... beyin savaşçısı idim, güvenilir adamı idim.
	17	Yurduma, hanıma doymadım ... askerime, kardeşime, ağabeyime doymadım.
E-39. Kara-Yüs I Yazıtı	2	Oğuz kahramanıyla,
	3	Ebedi idi.
E-42. Bay-Bulun I Yazıtı	6	Öylece iştirip zengin ceddim yurda yararlı işler yaptı, yurdu öylece düzenledi. Bizzat baş kahramanlar.
	1	Öz yerim kutlu yerim ne yazık! Kutlu yurdum, hanım, güneş ve ay, ne yazık! ... kadar öz yurdumun beyini överim (?)
	2	Yüz erkek akrabam ne yazık! Bin askerim, halkım, ne yazık!
	3	Yetmiş yaşımda öldüm. Yetmiş asker öldürdüm. Bin at sürüsü ...
	4	Üç siperi artırdım, ne yazık ki ayrıldım. Sizlere doymadım, ayrılmadım, Ay ve Güneş ...
	7	Kahramanlık için Inal Han'ın huzuruna çıktım, ne yazık! Pişmanlığımı kahramanlığımın başı için öldürdüm.

E-43. Kızıl-Çıraa I Yazıtı	1	Ey halkım! Çocuklarım! Eşim!
	3	Erkeklik kahramanlığım için orduyu bozguna uğratarak ... Çor'dan ayrıldım.
	4	Kulum Alp için bir askeri ok ile mızrakladım.
E-44. Kızıl-Çıraa II Yazıtı	2	Güçlü düşmana karşı savaşıyım. Hızlı koşan yaban hayvanına karşı yığdım. Kutlu yurduma karşı yararım şudur: Dokuz asker öldürdüm.
	3	Yurdum, hanım, ne yazık! Doynamadım. Güneş'e ve Ay'a, ne yazık! Eyvah!
	4	Akrabalarım, akınlarımdan, eyvah! Ayrıldım. Ne yazık! Yüz Kümül halkım eyvah! Onlardan ayrıldım.
E-45. Köjce-İlig-Hovu Yazıtı	4	Kırk yıl yurdu savundum, halkıma baş oldum. Dış düşmanlarla savaştım, yurt sahibi yaptım.
	6	Küresi Yam'da yurdum, ne yazık! Yerim, suyum ne yazık! Obadaki eşim dul kaldı, eyvah! Ne yazık!
	7	Yakınlarım, akrabalarım, ne yazık! Çocuklarım, ne yazık! Soylu halkım, avam halkım, ne yazık! Yüz elli askerim, ne yazık!
	9	Yurdum, yazık! Elbette. Yüz Kümül halkım yazık! ... az Kümül askeri çoğaldı.
E-46. Telee Yazıtı	10	Sefil ve perişan Kümül halkımı büyüttüm. Yazık ki onlara doynamadım.
	1	Yurdum, ne yazık! Obadaki eşim, ne yazık!
E-48. Abakan Yazıtı	2	Ben Ergene Totok. Erkeklik Kahramanlığı için yurduma bağlandım.
	8	Erdem sahibi yurduma doynamadım...
E-49. Bay-Bulun II Yazıtı	1	Ne yazık! Yüz akrabamdan ve altı birleşik boyumdan, ne yazık! Ayrıldım
	2	Erkeklik adım Ak Baş Atık Inal Öge'dir. Yetmiş yaşında,
	3	Erkeklik kahramanlığım için kırk iki savaş yaptım. Düşmandan otuz askeri öldürdüm.
E-51. Tuva D Yazıtı	2	Yurdumdan, hanımdan ayrıldım, ne yazık! Erkeklik kahramanlığımı dokuz kez elde etmeye imkân bulamadım, yurduma ne yazık!
E-53. Elegest III Yazıtı	1	Ben Bey Tarkan Öge Tirig'im. Zavallı yurduma ve hanıma doynamadım.
	2	Yurdumu beş kez dolaştım erkeklik kahramanlığım için.
E-59. Herbis-Barı Yazıtı	4	Yirmi yedi yaşında yurdum için Dokuz Tatarlar ile mücadele ettim.
	5	Yurdumun askeri için üç yararlı şey (?) engel ...
	6	Yurdum ve hanıma, kutlum! Eyvah! Doynamadım!
E-61. Suglug-Adır-Aksı Yazıtı	1	Yurdum, hanım, ne yazık!
	15	... yiğitlik ve kahramanlık ...
	16	... akrabalarım için,
	17	Yalnız yürüyüp dokuz prensi (?)
E-68. El-Bajı Yazıtı;	18	Dağdaki kara ayıların ellisini yakaladım.
	19	Erkeklik kahramanlığım, sadık olandaki (?)
	20	Yalnız başıma yüz askeri ...
	21	Elli kişilik orduyu yalnız ...
	28	Ne yazık! Elli ... ne yazık! ... yüz ... halkımdan, akrabalarımдан ayrıldım.
E-70. Elegest IV Yazıtı	1	Ben Külüg Çiğşi Urungu Çiğşi'yim. Yurduma doynamadım.
	3	Erkeklik kahramanlığımı elde edemedim. Dokuz ...
	5	Yirmi yaşında yurdum (?) ...
E-73. İyme I Yazıtı	7	Kutlu yurduma, erkeklik kahramanlığım için Uygur kağanından geri geldim.
E-96. Hem-çik-Bom II Yazıtı	1	... askerime doynamadım. Sekiz yaşında ... malım mülküm ...
	2	On yedi yaşında ordu sefer ettim. Yurdum ve evim barkım için.

E-100. Ba- yan-Kol Yazıtı	2	Yurdum, altı (?) ne yazık! Ne pişmanlık! Doyamadım.
	3	Mugur'u canımla kazandım, orada babam (?) ne yazık! Kazandım, kendini alıp başka yere yerleştirmedim.
E-108. Uyük-O- orzak I Yazıtı	1	Erkeklik kahramanlığımın eksigi yok idi. Yurdum, hanım ... elli askerim yok ... eşime, yaşıma, ne yazık!
	2	Yurdum için kazancım, kahramanlığım şudur ki, ben on beş asker öldürdüğüm...
E-110. Uyük-O- orzak III Yazıtı	3	Erkeklik kahramanlığım, boyum (?), çocuklarım, yurdum, ne yazık!
E-120. Tugutüp I Yazıtı	1	... erkeklik adıma, askerime, eşime doyamadım, ne yazık! Yalnız ölmüş asker (?) düşman ...
E-147. Yeerbek I Yazıtı	1	On yedi yaşında kutlu yurdumdan ayrıldım, doyamadım, eyvah! Ne yazık!
	3	Çocukluk adım Yerlig Çor'dur. Kutlu yurdumda dolaşıp durmuşum. Tölis Alp Tarkan adıma doyamadım.
	5	Halkıma, insanlarıma doyamadım, eyvah! Ne yazık...
E-152. Şaçın III Yazıtı	3	Yerimden suyumdan, yurdumdan ayrıldım, ne yazık!
	4	Halkımdan ayrıldım, ne yazık!

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değerler; adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik ve yardımseverliktir (Millî Eğitim Bakanlığı, 2018). Araştırma sonucunda, Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla öğrenciye kazandırılmaya çalışılan –*adalet, aile birliğine önem verme, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik*– on sekiz değerden on tanesine doğrudan veya dolaylı şekilde Yenisey Yazıtlarında yer verildiği görülmüştür. Yazıtlarda *bağımsızlık, barış, bilimsellik, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük ve tasarruf* değerlerine, değer tanımlamaları ile bağdaşık olmamalarından dolayı doğrudan rastlanılmamıştır. Öğretim programında yer alan değerlerin on tanesi ile ilişkilendirilebilmesi hasebiyle Yenisey Yazıtlarının Sosyal Bilgiler eğitiminde değer eğitimi, kültürel miras gibi konularda kayda değer düzeyde kullanılma potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir. Kardeş'in (2015) ve Ustaoglu Çelik'in (2016) çalışmasında da 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'ndaki değerlerin (20 değer 15 tanesi 2018 SBDÖP'de de yer almaktadır.) büyük çoğunluğunun Orhun Yazıtları ile öğrencilere kazandırılmasının mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İçerdiği değerler bağlamında benzerlik arz eden bu iki köklü eser, yazıtların Sosyal Bilgiler dersi bünyesindeki değer aktarımında ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Araştırmada, Yenisey Yazıtlarında “*aile birliğine önem verme*” ve “*sevgi*” değerleri kapsamında, özellikle kağanların “Konçuy” şeklinde hitap ettikleri eş-

lerine ve çocuklarına olan derin sevgileri ve sıkı aile bağlarının cümlelere olan yansımaları, 69 yazılı taşın neredeyse tamamında bulunması ve yazıt hacminin yarısından fazlasını kapsaması dolayısıyla oldukça öne çıkmaktadır. Bilhassa kadına yönelik derin sevgi ve çocuklara verilen değer yanında, anne ve babadan özlem ve saygı ile bahsedilmesi, ağabeylerden, kayınlardan ve kayınbiraderlerden büyük bir sevgi bağlılığıyla söz edilmesi, eski Türklerde aile ve akrabalık ilişkilerinin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim Köksel (2011) de, Moğolistan'daki büyük kağanlık yazıtları çerçevesinde, dönemin Türk toplumunda kadın unsurunun konumunu saptamaya yönelik yaptığı çalışmasında; yazıtlarda aile bağlarının mühim görüldüğünü, aile mensupları arasında kuvvetli bir bağ olduğunu, kararların aile içinde gerçekleşen bir fikir alışverişi sonucunda alındığını ortaya koymuştur. Devamında ise aile içinde çekişmelere rastlanmadığını, birlik ve beraberlik olduğunu, mağlubiyet gibi durumlarda kız kardeşlerin ve gelinlerin cariye olarak kullanılmalarından dolayı üzüntü ve endişe duyulduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak “saygı” değeri ile ilgili ifadelerde de yazıtlarda yer verilmiştir. Önemli kişilerin adlarına mezar taşı dikilmesi zaten başlı başına bir saygı göstergesi durumundadır. Taşlarda bilhassa hükümdarlara ve babalara, kendilerini Güneş’e ve Ay’a benzetmek suretiyle son derece saygı duyulduğu görülmektedir. Yazıtlarda geçen büyük saygı ifadeleri, yalnızca yaşayanlara değil ölenlere (atalara) de yönelik olması yönüyle dikkat çekmektedir. Nitekim Mandaloğlu (2012) da “Ölülerini belirli toplantı ve törenler düzenleyerek defneden Türklerde ölümlere saygı duyulduğu” hususuna vurgu yapmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan ve Yenisey Yazıtları içerisinde çokça görülen diğer değerler “dayanışma” ve “yardımseverlik”tir. Bu değerleri genellikle Türk ulusu mensuplarının gerek aile bireylerine gerekse devlet içerisindeki halka gösterdikleri türlü fedakarlıklardan görülmektedir. Yukarıda bulunan dayanışma ve yardımseverlik başlığındaki yazıt kesitlerinde görüldüğü gibi, ölen bir Türk'ün mezar taşının dikilmesi ve bu mezar taşlarının günümüzdeki mezar taşlarından kat be kat büyük olmalarından dolayı, dikilmesi esnasında eylemin büyük bir efor istemesi nedeniyle birkaç kişilik dayanışma ve yardımlaşma gruplarıyla topyekûn imar edilmesi, eski Türklerdeki bu iki değer önemi göstermektedir. Ayrıyeten, dikilen mezar taşlarının üzerine paragraflarca yazılar yazmak -dönemin şartları göz önünde bulundurulursa- kolay olmadığı için yine bir dayanışma grubunun oluşturulmuş olması, bu iki Sosyal Bilgiler değerinin öğrencilere kazandırılma esnasında, yazıtlarda okunan ya-

şanmışlıkları ve Türk adetlerini örneklendirmenin değerler eğitimi sürecinde yararlı olabileceğini göstermektedir.

Yenisey Yazıtlarında yapılan inceleme ve analiz sonucunda, bulunma çoklukları dolayısıyla oldukça dikkat çeken diğer değer unsurları, yazıtlarda olabildiğince iç içe geçmiş olan “duyarlılık”, “sorumluluk” ve “vatanseverlik”tir. Yazıtların sahiplerinin yazıtlarda sık sık halkına doyamamalarından ve onları yeterince korumaya imkanlarının olmamalarından bahsetmeleri, Türk ulusunun her vatandaşının ve özellikle kağanların halkları üzerindeki duyarlılık duygularını açık bir şekilde yansıtmaktadır. Keza oba beylerinin ve diğer Türk ulusu mensuplarının, aile üyeleri, akrabaları veya halkları için savaştıklarını ve onların güvenlikleri uğruna, düşmanları öldürmek gibi mükellef oldukları çeşitli sorumlulukları yerine getirmiş olduklarını gururla yazıtlarında bulundurmaları, eski Türklerde sorumluluk değerinin de yadsınamaz derecede bir önem arz ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde, yazıtların tamamına yakınında mütemadiyen gördüğümüz “Yurdum!” nidası ve ona ithaf edilen sevgi, eski Türklerin tıpkı günümüz Türkleri gibi vatan olarak benimsedikleri toprak parçalarına verdikleri devasa değer en kısa ve öz göstergesidir. Yurda verilen kutsal değer, yurt uğruna girilen çetin savaşlarda, uzun ve zorlu göçlerde, acı ayrılıklarda ve benlikten dahi feragat etme eylemlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin Sibiryâ'daki yaşamına dair en önemli kaynak niteliği barındıran Yenisey Yazıtları, Köktürk Kağanlığı yazıtlarına göre daha küçük hacimde olmasına rağmen, tarihi olaylara, kültür ve değer unsurlarına işaret etmesi hasebiyle birçok işleve sahiptir. Türk ulusunun günümüzde de korumayı devam ettirdiği belli başlı ulusal ve evrensel değerleri içerisinde konu edinmesi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'ndaki değerler ile örtüşmesi, bu yazıtların Sosyal Bilgiler dersindeki değer aktarımında önemli bir fonksiyona sahip olduğunu göstermektedir. Yüzlerce yıl önce yazılmış olan ve on sekizinci yüzyıldan itibaren keşfedilen Yenisey Yazıtlarından, sadeliğini ve güncelliğini koruması da dikkate alınarak Sosyal Bilgiler dersi kapsamında, çeşitli ders materyallerinde bulundurulmak suretiyle faydalanılması, bilhassa ulusal ve ardından evrensel değerleri benimsemiş bir Türk nesli için muhakkak ki elzemdir.

Araştırmadan ulaşılan sonuçlara dayanarak Sosyal Bilgiler öğretiminde Türk kültürünün köklü örneklerine de yer verilerek çeşitlilik kazandırılabilmesi düşünülmektedir. Bunun yanında 2018 SBDÖP'de öğrencilere kazandırılmak istenen değerlere dayalı olarak oluşturulacak etkinliklerde, örnek metinler olarak Yenisey Yazıtları gibi metinlerin günümüz Türkçesine uyarlanmış ifadelerine

yer verilebilir. Türkçe, Tarih, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi gibi değer aktarımı yönü kuvvetli olan diğer derslerde de Yenisey Yazıtları ve benzer mahiyetteki eserlerden faydalanılabilir. Ayrıca bu çalışmada, Yenisey Yazıtları değerler eğitimi kapsamında ele alınmış olduğundan dolayı, yazıtlardaki içeriğin değerler eğitimi dışında, diğer derslerdeki konu ve kazanımlarla örtüşme düzeyine yönelik çalışmalar da yapılabilir.

Kaynakça

- Aktepe, V. ve Yalçinkaya, E. (2016). Okul ortamında değerler eğitiminin öğrenci görüşlerine göre çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(2), 113-131.
- Albayrak, F. (2017). *Köktürk ve Uygur Dönemi eserlerindeki değerler ve bu değerlere ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2001). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.
- Aydın, E. (2011a). Yenisey Yazıtlarıyla ilgili genel sorunlar üzerine notlar. 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı* c. 1, (s. 89-95) içinde. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Aydın, E. (2011b). Yenisey Yazıtları nasıl tarihlendirilebilir? *TSt* 7(2), 161-168.
- Aydın, E. (2016). Yenisey Yazıtlarında geçen unvanlar ve unvan niteleyicileri. *TDAYB* 59(2), 5-26.
- Aydın, E. (2019). *Sibirya'da Türk izleri Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Berkant, H. G., Efendioğlu, A., ve Sürmeli, Z. (2014). Değerler eğitimine yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 9(5), 427-440.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). *Başlangıçtan yirminci yüzyıla Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (2009). *Orhun Abideleri* (42. baskı), İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kardaş, M. N. (2015). Orhun Abidelerinin Türkçe öğretiminde değer aktarımı bakımından önemi III: Bilge Kağan Abidesi. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 55-70.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler eğitimi: tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.

- Kormuşin, İ. (1997). *Yenisey: Eski Türk mezar yazıtları*. Moskova: Nauka Yayınları.
- Köksel, B. (2011). Orhon yazıtlarında kadın. *E-Journal of New World Sciences*, 6(2), 331-341.
- Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değerler yönelimi ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Mandaloğlu, M. (2012). İslamiyet'ten önce Türklerde toplantı ve törenler. *TSA*, 16(2), 211-232.
- Mayring, P. (2011). *Nitel sosyal araştırmaya giriş*. A. Gümüş ve M.S. Durgun (Çev.), Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Orkun, H. N. (1994). *Eski Türk Yazıtları*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özden, Y. (2005). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş: Nicel ve nitel yaklaşımlar*. D. Bayrak ve diğerleri (Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Serin, S. (2012). *Kızıl Tuva Müzesi Yenisey Yazıtları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sertkaya, O. F. (2011). E 2-Uyuk-Arjan (Tuva) Yazıtı. *TSt*, 6(1), 25-33.
- Sertkaya, O. F. (2013) *Runik metinlerin envanter problemi ve Moğolistan'daki runik yazıtların envanteri nasıl yapılmalı? Makaleler-2 (Seçme Araştırma ve İncelemeler)*. İstanbul: Çantay.
- Şirin User, H. (2009a). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, söz varlığı incelemesi*. Konya: Kömen Yayınları.
- Şirin User, H. (2009b). Runik harfli Türk Yazıtlarında ağız (diyalektoloji) öğeleri. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16-17, 255-269
- Şirin User, H. (2011). Runik Türk yazıtları çerçevesinde katun ve konçuy. *Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290. Yılı (720-2010) Sempozyumu Bildiriler* (s. 281-294) içinde. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Tay, B., Durmaz, F. Z., ve Şanal, M. (2013). Sosyal bilgiler dersi kapsamında öğrencilerin değer ve değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(1), 67-93.
- Tekin, T. (1995). Elegest (Körtle Han) Yazıtı. *Türk Dili Araştırmaları Dergisi*, 5, 19-32.
- Tuna, O. N. (1957). Bazı imla gelenekleri. *Türk Dili AYB*, 41-81.
- Ustaoglu Çelik, A. (2016). Orhun Yazıtlarının sosyal bilgiler öğretim programında yer alan değerler çerçevesinde incelenmesi. *Akademik Bakış Dergisi*, 55, 47-61.

- Ünlü, İ. ve Kaşkaya, A. (2018). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değer eğitime ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2656-2679.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9. baskı), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Yıldırım, Y. ve Çalışkan, H. (2017). 2005 ile 2017 Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarındaki değerlere ve değerler eğitime ilişkin öğretmen görüşleri, *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 1(1), 7-23.

Extended Abstract

The Examination of the Yenisei Inscriptions within the Scope of the Values Taught in Social Studies Course Curriculum

---

Aygün YILDIZ, Master Degree Student.

Trabzon University, Fatih Faculty of Education, Trabzon/Turkey.

aygunyildiz@outlook.com

<https://orcid.org/0000-0003-1942-9424>

Kerem ÇOLAK, Corresponding Author, Assistant Professor.

Trabzon University, Fatih Faculty of Education, Trabzon/Turkey.

kcolak81@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1176-5047>

Article Type: Research Article

<https://doi.org/10.34234/ded.698299>

Received Date: 03.03.2020

Accepted Date: 15.11.2020

Published Date: 25.12.2020

Introduction

When literature review conducted in social studies and values education, no direct study on Yenisey Inscriptions was found. However, it was observed that studies related to the inscriptions (Kardaş, 2015; Ustaoglu Çelik, 2016) were carried out, However, these studies which can be found on social studies journals, mostly dealt with Orkhon Inscriptions and some values found in the Orkhon Inscriptions are mentioned with a few examples without going into details

Yenisei Inscriptions are one of the sources that can be used to carry out values education in schools, as it touches the elements of value that are still valid for the Turkish nation and they represent a treasure of wisdom for the society. Therefore, addressing Yenisei Inscriptions, which are the product of the thousands of years of Turkish culture, in the context of the values aimed at students in 2018 SSCC, will also shed light on the potential of using activities within social studies courses at the point of cultural transfer. Furthermore, it will serve as an example that inscription-style works can be used not only in the field of social studies education but also in other fields. In this context, the aim of the research is to analyze the Yenisei Inscriptions based on the values set in the 2018 Social Studies Course Curriculum. For this purpose, answers to the following research questions were sought:

1. Are there any values in Yenisei Inscriptions that 2018 SSCC aims at students?
2. What is the relationship between social studies course and Yenisei Inscriptions in terms of value content?

Method

In this study, in which qualitative research methodology was adopted, texts written in runic letters and their interpreted versions in Yenisei Inscriptions were examined within the scope of the “document review” method.

Data Collection Tool

Yenisei Inscriptions Analysis Form, which was developed to examine the data sources, was used. This form is a data collection tool consisting of “Inscription/line”, “SSCC value it contains”, “value definition”, “Original text sample” and “equivalent of original text in today’s Turkish” titles.

Yenisei Inscriptions Expert Evaluation Form, the main template of which was prepared by Albayrak (2017) for the evaluation of a given value in different works; developed and adapted by us in accordance with the subject, and then was sent to three academicians, two in Turkish inscriptions and one in social studies and values education fields. The experts were asked to evaluate the suitability of the value definitions as well as the analysis made within the scope of the study. While creating value definitions, different Turkish dictionaries, values list and the version adapted to Turkish (Kuşdil and Kağıtçıbaşı, 2000) from Schwartz (1992), which reveal universal classification of values have been used and the meaning of the expressions in the inscriptions have been handled within this context.

Data Analysis

The research, Orkun's (1994) "Old Turkish Inscriptions" and Aydın's "Turkish Traces in Siberia: Yenisei Inscriptions" were used as the main documents to collect the data. Within the scope of the analysis made through these sources, the list of values in the 2018 Social Studies Course Curriculum prepared by the MoNE was used and during the determination of the value elements in the inscriptions, these values were not digressed.

In this study, descriptive analysis method was preferred for analyzing the data obtained from the research, before the data analysis, the definitions of the 2018 SSCC values were made, then Yenisei Inscriptions were scanned from the texts reached and the expressions related to the values were determined and placed under related value(s) heading. Later, the expressions in the texts were taken into consideration together then they were listed and interpreted.

Findings

When the findings of the study are examined, 10 of 18 values in the list of values in the 2018 Social Studies Course Curriculum (SSCC) are found to be processed in the inscriptions -especially some of are heavily used- and 8 values (independence, peace, scientificity, honesty, aesthetics, equality, freedom, saving) are indirectly. Frequency of processing of SSCC values in Yenisei Inscriptions is presented in Chart 1. Before analyzing the data, the mentioned eight values were excluded because they did not comply with value definitions made to create criteria.

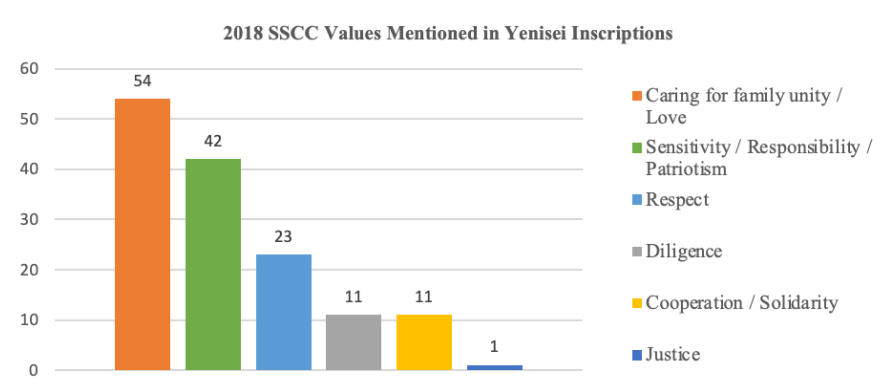

Chart 1. 2018 SSCC Values and their Processing Frequencies in Yenisei Inscriptions

As can be seen in the chart, a total of 142 value elements were identified in Yenisei Inscriptions referring to 10 of the values in SSCC. It has been observed that the values with the highest frequencies in Yenisei Inscriptions are; “Caring for family unity” and “Love” values. The mention of these values in almost every inscription in Yenisei Inscriptions and mentioning the missing family members, reveals the importance of family love in Turkish culture. Another value with the highest frequency is “Sensitivity”, “Responsibility”, “Patriotism”. The inscriptions contain the statements of the people who left behind and those who will live in the future. In these statements they talk about the value of the lands they hold as a homeland, they need to be sensitive to the country and its inhabitants, and that living on this land depends on the fulfilment of responsibilities. After these values, Respect, Diligence, Cooperation/Solidarity and Justice values are followed

Discussion, Conclusion and Suggestions

At the end of the research, it was seen that ten out of eighteen values (*importance of justice, family unity, diligence, solidarity, sensitivity, respect, love, responsibility, patriotism and benevolence*) that are aimed to be transferred to the student with the SSCC (MoNE, 2018) were included directly or indirectly in Yenisei Inscriptions. *Independence, peace, scientificity, honesty, aesthetics, equality, freedom and saving* values are not found directly in inscriptions because they are not compatible with value definitions that used in the study. In Kardaş (2015) and Ustaoglu Çelik (2016) study, it was concluded that vast majority of the values in 2005 Social Studies Curriculum (15 of 20 values are also included in 2018 SSCC) can be transferred to students with Orkhun Inscriptions. These two-deep-rooted works, which are similar in terms of the values they contain, show the importance the inscriptions have in terms of value transfer within social studies course.

In the frame of this study, “*caring for family unity*” and “*love*” values in the Yenisei Inscriptions, besides reflecting deep love for women and the value given to the children, the mother and father are mentioned with words connoting longing and respect, and brother-in-laws also mentioned with great affection reveals the importance of family and kinship relations in older Turks. Hence, Köksel (2011), in his study on determining the position of the female element in the Turkish society of the period within the framework of the great khan inscriptions in Mongolia, revealed that family ties were considered important, there

was a strong bond between family members, and that decisions were taken as a result of an exchange of ideas within the family.

Other values that are seen in Yenisei Inscriptions are “*solidarity*” and “*benevolence*”. These values are generally seen from the sacrifices that Turks show both to their family members and to the society members within the state. Because of the action demanded great effort during the erection of a deceased Turk’s gravestone, it was constructed with solidarity and benevolence, groups of people clearly shows the great importance of these two values in the old Turks. Indeed, Mandaloğlu’s (2012) “*It is observed that the dead are respected in the Turks who have buried their bodies by organizing certain meetings and ceremonies.*” statement shows that during the acquisition of these two values, students can emulate these experiences and Turkish customs presented in the inscriptions.

Other elements of value that stand out in Yenisei Inscriptions are the “*sensitivity*”, “*responsibility*” and “*patriotism*” that are as intertwined in inscriptions as possible. The writer of the inscriptions often mentions that they could not get enough of their people and could not adequately protect all of them reflects the sensitivity towards every citizen of the Turkish nation and especially people of Khan. Likewise, the fact that the responsibility of the Turks is undeniably important in the inscriptions that the Oba Beys (the rulers of the nomad group) and other members of the Turkish nation proudly had fought for their family members, relatives or peoples and that they had fulfilled various responsibilities for their security, such as killing the enemies. Likewise, “Homeland!” exclamation that we have seen continuously in most of the inscriptions and the dedication to it are the brief indicator of the enormous importance that the ancient Turks give to their lands they adopted as homeland. The sacred value given to homeland is frequently encountered in tough wars, long and difficult migration periods, painful separations and acts of renouncing even the self.

Based on the results obtained from the research, it is thought that diversity can be achieved by including well-established examples of Turkish culture in social studies education. Apart from this, in the activities to be created based on the values desired to be transferred to the students in 2018 SSCC, expressions from Yenisey inscriptions that are adapted to today’s Turkish can be used as sample texts.